БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеН

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1958 ФЕВРАЛЬ 1 СУББОТА № 22 (3992)

Өртээ 20 коп.

1958 чылда колхозтарның, МТС-терниң болгаш совхозтарның мурнунда турар улуг сорулгаларны боттандырары күженишкинни ажылдаарын негеп турар. Часкы тарылгага үлегерлиг белеткенири, мал кыштагладыышкынын эки эрттирери эргежок чүүла. Партия организациялары, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары кадрларны өөредиринче, техниканы септээринче, үрезиннерни арыглаарынче болгаш кадагалаарынче база агар ажылдың өске-даа эң чүүла айтырыпларынче онза кичээнгейни салыр ужурлуг.

(СЭКП ТК-ның болгаш ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга кыйгырыындан).

Колхозтарның часкы тарылгага белеткелдерин күштелдирер

Областың көдээ ажыл-агыйының ажылышчилери күр болгаш курукка черлерни шингээдип ап тургаш, колхозтарның, совхозтарның тарылга шелдерин эрткен ийи чылда 45 муң гектарга немей калбарткан. Ооң ачызы-биле тарааны бүдүрери 10 муң тоннага азы 11 хуу, картофельди, ногааларны, мал чемнерин бүдүрери мурнуку чылдарныындан база көвүдээн. Тыванның социалистиг көдээ ажыл-агыйын улам ынай хөгжүдеринге, ооң иштинде тараа бүдүрерин көвүдириңге партияның, чазактың бистиң областа көргүзүп турар дузалаачызы канчаар-даа аажок улуг.

Эр, херээжен колхозчуларга, МТС-терниң болгаш совхозтарның ажылдакчыларынга, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарынга, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге болгаш бүгү ажылдакчыларынга СЭКП ТК-ның болгаш ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыынга сорук кирген көдээнің ажыл-ишчилери 1958 чылда белик дүжүттери чедип алыр дээш часкы тарылганың белеткелдерин чедишкиниг чорударынче улуг кичээнгейни салганнар.

Областың колхозтары тараа культураларының үрезиннериниң уруушкунуун планын 104,3 хуу, ооң иштинде кызыл-тастыын — 101,9 хуу күүсеткен. Оон аңгыда сорттуг үрезиннер белеткээринин планы 48 хуу күүсеттинген.

Бии-Хем районнуң «Искра» колхозу (даргазы эш Дежнев) бо чылдың тарылгазынга четчир үрезиннерни урган болгаш оларның арыглаашкынын барык доозун турар. Колхозчулар кыска үеде 500 тонна өдекти тарылга шелүнге төккен. Өдек төгүүшкүү үргүлчүлеп турар.

Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң хову ажылдакчылары каш-ла хонукта 400 тонна өдекти төккен. Өдек сөөрттүр звено ССРЭ-ниң Дээди Советинге сонгулдаларның хүнүнге чедир 800 тонна өдекти картофель шелүнге сөөрттүп төккен турар дугайында социалистиг хүлээлгени алган. Чазын тарыыр тараа культураларының 300 тонна үрезиннери нарын машиналарга арыглаттынган болгаш эки оран-савада урдунган. Оларның 70 хуузу сорттуг, райончуткан үрезиннер. Кышкы агротехниктиг хемчеглерни улам боттандырар дугайында айтырыгны артель баштаар черинин хуралынга калбак активтиң киржилгези-биле шиитпирлээн.

Ындыг-даа болза, часкы тарылгага белеткелдер областың районнарында дыка четпес чоруп турар. Эрзин районнуң «Чаа орук», «Кызыл сылдыс», «Мөрен» колхозтары аңдазыннарның, илиирлерниң, көдээ ажыл-агыйның өске-даа чепсек-херекселдериниң септелгезинче чоокка чедир-ле кирбейн турган. Январьның биргы чартыынга чедир үрезиннер арыглаашкыны, тарылга шелүнге өдек, хүл төгүүшкүү чоруттунмаан. Районга чер ажылын сайзырадырының хемчеглери алдынмааны-биле эрткен чылын дүжүт барык-ла чок болган. «Мөрен» колхоз 46 тонна ажыг үрезинни ам-даа тыптынып албаан. Артель баштаар чери (даргазы эш Айдын-оол) тарылгага белеткелдерни чорутпайн келген. Ажыл аттарының күжү арган, оларны ам-даа тускай азырадга киирбээн. Хову бригадазының кежигүннери ажылдавайн турар. Тарылгага белеткелдерни хожудадып турар чорук-биле ам эртежип болбас.

Таңды районнуң колхозтарының үрезиннериниң чүгле 15,5 хуузу чажар, үнүүчел шынарынга чедир белеткеттинген. Колхозтар чүгле 60 гектар шелге 1320 тонна удобрениени төккен. Барыынга ам-даа эвээш эвес болуп турар Польша Улус Республикада улус демократтыг тургузугну быжыглаар талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының бирги секретары эш В. Гомулканың болгаш Министрлер Чөвүлелиниң даргазы эш Ю. Циранкевичиниң чалаанын ёзугаар чоокта чаа Польша Улус Республикага үш хонук чораанымны болгаш аная польша улуттукчулар-биле найыралчы беседаларны кылганымны парлалгадан билир болгай силер. Эш Гомулка баштаан Польшаның Каттышкан ажылчын партиязы бодунуң күштерин болгаш аргаларын шын ажыглавышаан, ында бар бергелерни ажып эрттип болгаш чурттуң социалистиг экономиказын хөгжүдеринге, улустуң чаагай байдалын көдүреринге чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыр дээрзинге бүзүрел ол беседаларның түңнелинде меңээ тургустунуп келген.

Совет Эвилелинге, бистиң социалистиг тургузуувустуң күжүнге болгаш быжыынга хамаарыштыр империалистерниң «баш удур сөглээшкиннери» чүдек-бужары-биле буурап дүшкен. Совет Эвилелинде ортумак болгаш дээди эртемни ап турар кижилерниң саны чыл келген тудум-на көвүдеп турары-биле холбаштыр бистиннге иштики чаа бергелер көстүп келир, ынчангаш ол кижилер коммунистиг тургузугга удур ыяавыла демисежип үнүп келир болгаш дайзыннарның билишкини-биле алырга, «хостуг» тургузугже, тодаргайлаарга капиталистиг тургузугже чүткүй бээр дээр аянныг чүвезин дайзыннар чулчуруп турганнар.

Ол дээрге аштаан кижиге быжырган далган дүжеттинер деп чугаалап турары ышкаш чүве-дир ийин. Социалистиг тургузугнуң өлүп дүжери, коммунизмниң өлүп дүжери капиталистерге база ынчаар дүжеттинип турар-дыр. Ынчалза-даа ону олар боттары-даа, оларның ооларының оолдары-даа манай албас. (Адыш часказашкыны).

Кажан бистиң көдээ ажыл-агыйывыста четпестерни шүгүмчүлеп турувуста империалистер болза, ам дээрге большевиктер «көдүрүп» шыдавас деп медеглевишаан, Совет Эвилелинде көдээ ажылагыйның «кризизиниң» дугайын кышкыржып турар апарганнар. Ол «кризистен» канчаар үне бергенивисти ам бүгүде көрүп турар. Бистиң партиявыс биске бар турган четпестерни чүгле дидим шүгүмчүлээн эвес, харын социалистиг көдээ ажыл-агыйны көдүреринің тодаргай хемчеглерин база ажылдап кылган. Мал ажылының ең чүгүла чамдык продукгуларын бүдүрерин көвүдүр талазы-биле алды чылдарга айыттынган программа үш чылдарның дургузунда чедишкиниг боттанган турар кылдыр ажыл-керекти ол шак ынчаар организастаан. Ам капиталистиг чурттарның бистиң чуртувуска келгилеп турар төлөлекчилери безин бистиң көдээ ажыл-агыйывыстың «кризизиниң» дугайын чугаалавастай берген, харын ооң улуг чедишкиннерин демдеглеп турар.

Ооң соонда, кажан үлетпүрү болгаш тудугну эргелеп башкарарын эде тургузар дугайында айтырыгны тургузуптарыныска, капиталистер болза, Совет Эвилелинде үлетпүр багай ажылдап турар болгаш үлетпүрүнүң хөгжүлдезинде бергелерни большевиктер эдип ап шыдавас деп база дагын кышкыржып өгелээннер. Ынчаарга чүгле чартык чыл эрткен, бистиң дайзыннарывыстың ол-даа баш удур сөглээшкиннери база-ла буурап дүшкен.

Империалистер болза социалистиг тургузуг эртемниң болгаш культураның хөгжүлдезинге идиг бербейн турар, ол дээрге кижиниң ажыл-чорудулгазын боой тудуп турар дээр идеяны онза хөй нептередип, боттарын-боттары бүзүредип турган болгаш өскелерни бүзүредирин оралдажып база өске-даа мелегей даап бодаашкыннарны тарадып турганнар. Ол чулчуруушкунга олар аажок мергежий бергининден ол даап бодаашкыннарга боттары безин шынзыгын турар апарганнар. Чамдыкта мындыг болгулаар болгай: бир удаа мегелээн, ооң соонда ийи удаа мегелээн кижи, үш удаазында ону болган чүве дег-ле чугаалап олурар, чүге дээрге даап бодаашкынга чаңчыга берени ол-дур.

Ынчаарга ол-даа буржуаз даап бодаашкын төнчүүнде келген. Совет Эвилели диптер аразынга ужугар ракетаны салып үндүре каапкан, ооң шенелдези эки түңнелдерни көргүскен. Ам бистер ракетаны чер бөмбүрээнің кандыг-даа черинче база бир эвес негеттинер чүве болза водородтуг октолыышкынныг кылдыр-даа угландыр чорудар аргалыг бис. Ол дугайында дыңнадыгны бүзүрел чок уткаан турган болгаш совет улургукчулар болунуң улузун хей-аът киирерин болгаш барыын талакы күүгүнелериниң чазактарын коргударын күзеп турар дээр аянныг кылдыр үнелеп көрген турган. Ынчаарга Совет Эвилели диптер аразынга ужугар ракетага үндезилээш, Черниң кылымал эдеринчизин салып үндүрген. Ынчангаш ол эдеринчи чер бөмбүрээн долгандыр бодунуң ужудуушкуннарын кылып турар апарганда болгаш чүвени көөр аргазын чидирбээн кижи бүрүзү дээрже көргеш, ону көрүп болур апаарга, бистиң дайзынарывыс шимээргевейн барганнар. Олар баштайында чиик арга-биле аргалаттынып алырын бодааннар. Эдеринчини салып үндүреринге улуг угаан негеттинмес, кижи бүрүзү демир кескиндизин алгаш, ону дээрже шывадавыдын болур чүве деп медеглээн ындыг бир америк генерал безин тыптып келген. Бир эвес ындыг угаанныг болгаш ындыг күштүг болзуза, шывадаптарын шенеп көр. (Залда шимээргээшкин. Адыш часказашкыны). Өскелерниң дугайын чугаалаваска безин, америк генералдың мелегей медеглелин американнар боттары-ла шоодуп каапканнар.

Черниң баштайгы кылымал эдеринчизин салып үндүрүгениниң соонда ай болганда 508 килограмм ажыг деңзилиг ийги совет эдеринчини салып үндүрген. Черниң кылымал эдеринчилерин салып үндүргениниң соонда совет эртемниң, культураның, техниканың байдалының дугайында хоозун чугаалар нептередириниң барымдаалары херек кырында боттуг түүдлерни черле мырынай бүзүреп көрбес кижилерге безин артпаан.

Ынчаарга американнар чүү кылыр ужурлуг болу бергенил? Оларның медеглеп турганы болза:

— Боттарывыстың эдеринчивисти бистер база салып үндүрер бис. Ынчангаш олар Черниң апельсин дег хемчээлдиг болгаш бүдүн чартык килограмм хире деңзилиг америк кылымал эдеринчизин кайы-бир хүн салып үндүрерин күзеп турарын чарлааннар. Оон-биле кады олар болза, оларның эдеринчизи аажок бичиг болганындан ол көзүлбес болур деп чугаалап турганнар. Ынчангаш олар кылымал эдеринчини салып үндүрерге шенеп көргеннер, ынчалза-даа оларның оозу чүү-даа болбаан. Оларның эдеринчизи агаарже көдүрүп үнмейн, ол-ла черинге часты бергениниң болгаш ракетазы-биле кады хып калганының дугайында кинофильмни ам көргүзүп турар.

Ынчап келир орта, эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезинің талазы-биле Совет Эвилели АКШ-ты шынап-ла мурнай берген-дир, Совет Эвилели инженерлерни АКШ-ка бодаарга чылда үш катап хөйну белеткеп турар-дыр деп чүвени миннип көөрүнден өске оларга харын чүү-даа артпаан. Ынчаарга эдеринчилер тургузарының төлевилелин американнардан орустар оорлап алган дээр дугайында кышкыржып турар мелегейлер база тыптып келген. Ынчаарга ол кышкырыкчылардан американнар боттары мынча деп айтырганнар: орустар төлевилеллерни бистерден оорлап алгаш, оларны ёзугаар ракетаны тургузуп, эдеринчилерни салып үндүрүшкен чүве болза, боттарывыстың хууда шыйгларывыс болгаш төлевилеллеривис ёзугаар чүге ындыг ракетаны кылып болгаш шак-ла ындыг кылымал эдеринчилерни салып үндүрүп хоржок бис ынчаш. Мынчангаш, ол-даа өөлчеглиг мелегей чорукту американнар боттары-ла шоодуп каапканнар.

Ынчан чаа база бир янзы чугаалар тыптып келген: ужугар ракетаны тургузар талазы-биле орустарга немецтер дузалаан деп чамдыктар ынчаар бүзүредип турганнар. Орустар немец эртемденнерни болгаш инженерлерни туттурганнар кылдыр өжелеп алгаш, оларның билиглерин болгаш дужулгазын ажыглааны ол ышкажыл. Ынчаарга чүвени чөптүг бодаар кижилер мынча деп айтырганнар: бир эвес немецтер орустарга дузалаан чүве болза, ынчаарга немецтер АКШ-ка чүге дузалаваннарыл ынчаш? Америк шериглер «ФАУ-2-нин» эртем-шинчилел институтунуң лабораториязын болгаш кол конструкторун өжелеп алгаш, ону Америкаже аппарганнар болгай, ам ракеталарны тургузар талазы-биле ол АКШ-та ажылдап турар.

Оларның-биле чарган керээлериниң хуусаалары төнгениниң соонда азы Германияже өөп чана берген азы өөп чоруп турар хөй эвес бөлүк немецтер шынап-ла бистиинге ажылдап турганы чажыт эвесле болгай. Кажан ол тускай эртемниглер өөп чана бергеш, олар чүү билгениниң дугайын чугаалап турганнар, ракета тургузарының хөгжүлдезинің херээнде Совет Эвилели кандыг деңнелде турарының дугайында чогуур дыңнадыг оларда бар боор деп американнар бодап турганнар. Ынчаарга кылымал эдеринчини салып үндүрүптеривис билек, американнар мынча деп кышкыржып өгелээннер:

«Бистерни бөза дагын мегелепкеннер-дир! Орустар чүү кылып турарының дугайында бисте келген немецтер чүү-даа билбестер-дир. Ракеталар тургузарынга немецтер киришпээннер ышкажыл».

Совет система, социалистиг тургузуг — улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдеринге хостуг арганы берип, эртемни, уран-чүүлү, культураны хөгжүдеринге ең-не таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар ең-не деннилгелиг тургузуг ол дээрзин Совет Эвилели херек кырынга бүзүреткен. Бистиң чуртувус Совет эрге-чагырганың дөртен чылдарының дургузунда бодунуң хөгжүлдезинге кайгамчык улуг чедишкиннерни чедип алган. Эртемниң алаан хөй ең чүгүла адырларынга бистиң чуртувус болза, Американың Каттышкан Штаттары ышкаш ындыг ең-не бедик хөгжүделиг капиталистиг чуртту ажып эрткен. Черниң делегейде баштайгы кылымал эдеринчилерин Совет Эвилелинге тургускан болгаш чедишкиниг салып үндүрген. Ынчалзажок ол-даа дээрге совет эртемниң болгаш техниканың, бистиң социалистиг индустриявыстың ыракта-ла сөөлгү чедишкини эвес болдур ийин. Ийги кылымал эдеринчиниң деңзизи баштайгы эдеринчиниң деңзизинден алды ажыг катап ашканы болгаш чартык ажыг тонна болганы бүгү делегейге магадаашкынны хайыктырган. Ынчаарга ол-даа болза кызыгаар эвес болдур ийин. Эдеринчиниң деңзизин ийи катап, харын ийи ажыг катап-даа улгаттырып болур бис, чүге дээрге диптер аразынга ужугар совет ракета улам-на улуг деңзилиг эдеринчини улам-на улуг бедикче салып үндүрер арганы берип турар кайгамчык улуг күүлүг. Ынчангаш ону харын черле кылыр бис! (Диңмиттиг адыш часказашкыны).

Ракеталар тургузар, атомнуг энергилны тайбың сорулгаларга ажыглаар, реактивтиг самолеттарны тургузар талазыбиле бистиң чедишкиннеривис империалистерни аажок дүвүредип турар. Шылгарангай совет конструкторлар академик Туполевтуң тургусканы «ТУ-104» деп реактивтиг самолет Совет Эвилелиниң пассажир шугумнарында ийи ажыг чылдар ужуп турар. Ындыг самолетту американнар чүгле 1959 чылда бүдүрүп үндүрерин бодап турар. Ындыг янзылыг самолет капиталистиг өске-даа чуртта база чок. Бисте ооң-даа күчүлүг самолет — «ТУ-114», а ол ышкаш өске-даа кесту совет ужар-чүүл конструкторларының чаа күчүлүг самолеттары база тургустуган болгай.

Кажан 1956 чылдың күзүнүнде Н. А Булганин-биле Лондонга чоруп, дээргилер Иден, Ллойд, Макмиллан, Батлер олар-биле болгаш өске-даа англи күрүне ажылдакчылары-биле чугаалажмышкыннарны чорудуп турган, хөделишкиниң янзы-бүрү радиузунуң ракеталары бисте барын оларга ажыы-биле чугаалап берген бис. Сөөлүүреди, кажан Израиль, Англия бөлгаш Франция Египетче халдай бергенде, Совет чазак Великобританияның премьер-министринге чоруткан чагаазында: амгы үениң хыдыкчы чепсээниң бүгү-ле хевирлерин шингээткен өлөөн «күштүг күрүнелер Англияже халдай берген чүве болза, ол боду кандыг байдалга болу берген турар ирги деп медеглээн. А ындыг чурттар Англияның эриктеринче шериг-далай азы шериг-агаар флодун чорутпайн, харын өске чепсектерни, чижээлээрге, ракеталыг техниканы ажыглап болур ийик деп, ол чагаада чугаалаан.

Совет чазактың ол медеглели оларны билиндирипкен. Совет Эвилелинде күчүлүг ракета техниказы барының дугайын ажыт-чажыт чок чугаалаарывыска олар мурнунда оларны бистиң коргудуп турарывыс ол кылдыр билип турганы ол чоор-оң. Бисте ындыг техника шынап-ла барынга харын олар соонда бүзүрээннер. Ынчангаш ол черле дээштиг болган. (Адыш часказашкыны).

Ам империалистер болза НАТО-да болгаш өске-даа агрессчи блоктарда кирип турар чурттарның девискээринге атомнуг базаларны болгаш ракеталар салып үндүрер шөлчүгештерни тудуп алыр бис деп, Совет Эвилели болгаш тайбыңга ынакшылдыг өске-даа чурттарны коргударын оралдажып турарлар. Ынчалза-даа оларда ындыг базаларга ракеталар амдаа чок болгаш ындыг ракеталарны келир үеде тургузарын бодап турарлар. Ол шөлдерни оларга херектиг ракеталар-биле олар хандырып шыдагыже чедир 2—3 чылдар эрттер ышкажыл. Бир эвес агрессорлар чаа дайынны өскүдерин оралдажы бээр чүве болза, оларга өлүмнүг согуушкунну таварыштырар төлээде чер бөмбүрээнің кандыг-даа черинче салыпта берип болур ындыг ракеталар бөгүн бисте бар болдур-ийин. Ындыг болгаада империалистер бисти коргудуп шыдавас. Совет кижилер коргук эвес болдур ийин, ынчангаш шериг авантюраларының ынакшылдыг кижилери боттарының дугайын-на боттары бодап турааннар. А совет улустуң алдарын, хосталгазын, хамаарышпас чоруун, улуг чаалап алышкыннарын камгалаар түүлдер бистерде бар. (Диңмиттиг адыш часказашкыны).

Эштер! «Күш дөгээриниң» политиказын алдаржыдар талазы-биле АКШ-тың күрүне секретары дээрги Даллес онза идепкейлиг мергежин турар. Кажан АКШ күш талазы-биле Совет Эвилелин чугаажок ажып турар деп санаанда чүгле ынчан Совет Эвилели-биле АКШ чугаалажып болур, тодаргайлаарга, чыгаашкыннарның болгаш албадалдың дылы-биле чугаалажып болур деп ол үргүлчү бодыткап турар. Ол дээрге мелегей политика деп чүвени анаа харыы кылдыр кезээде медеглеп келген бис. АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери олар бистерден артык күштүг кылдыр кезээде санаттынып келгенер. Ынчаарга бис ол талазы-биле өске бодалды барымдаалап турар бис. Эртемниң болгаш техниканың хөй-хөй талаларына Совет Эвилели АКШ-ты ажып эрткениниң дугайын совет кылымал эдеринчилерни салып үндүргениниң соонда бүгү делегей чугаалап үнүп келген. Американнар боттары база «Бистерни ашканы олдур» деп медеглээр ужурга таварышканнар.

Ынчаарга бистиң харылзааларывысты өкжидээлиңер, садыглажылыңар, эртем, культура, спорт талазы-биле харылзааларны калбартыылыңар деп кезээде чугаалап келген болгаш чугаалап турар бис. Делегейниң өйү келген айтырыгларын ужурашкаш, бүдүрүмчелиг чугаалажылыңар деп турар бис. «Соок дайынны» болгаш чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин соксадырын, «күш дөгээриниң политиказындан» ойталаарын, дайын-биле коргударының политиказындан ойталаарын болгаш боттарының харылзааларын тайбың кожа-хелбээ турарынга үнезилээш тургузуп чорударын саналдап келген болгаш саналдап турар бис. Баштай Совет Эвилелинге чедер ужурлуг бис, а эртем талазының чедишкиннеринге оларның-биле деңнежип алгаш, ынчан харын чугаалажып болур бис деп АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери ам ынчаар медеглеп турарлар.

(Уланчызы 2-ги арында).

ДЕЛЕГЕЙ БАЙДАЛЫНЫҢ ЧАМДЫК АЙТЫРЫГЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Белорус ССР-ниң көдээ ажыл-агыйының мурнакчыларының хуралынга 1958 чылдың январь 22-де эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ чугаазы

Эштер! Чыл мурнунда турганынга деңнээрге ам делегей байдалы кайы хире өскерилгенин, делегей байдалы кайы хире экижээнин билир болгай силер. Мурнундагы венгр удуртулганың болдурган алдагдалдарының түннелинде 1956 чылдың төнчүзүнде Венгрияга сураглыг болуушкуннар болган. Контрреволюстуг идегеттер делегей реакциязынга деткидип алгаш, Венгрияда улусчу эрге-чагырганы дүжүрерин болгаш аңаа капиталистиг, фашисчи ёзу-чурумнарны катап тургузарын оралдашкан. Улус демократиязының өске-даа чамдык чурттарынга, хамыктың мурнунда Польшага база билдингир бергелер тургулаан.

Социалистиг чурттарга удур ону боттарының сорулгаларынга ажыглаар дээш империалистиг күүгүнелер бүгү-ле түүлдерни кылганнар. Реаксылыг идегеттер сеткилин харлыктыр өөртүүшаан, коммунизмниң бүстүп дүжүүшкүнү, кризиси эгелей берди, Совет Эвилели болгаш улус демократиязының чурттары оларның ажып эрттип шыдавазы ындыг бергелерниң мурнунда болу берген деп бүгү делегейге аарганнылаштыр каргырткайнып турганнар.

Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүкте байдалды өскертир, национал-хосталгалыг шимчээшкиниң өскени-биле, делегейниң социалистиг системазының күштериниң өскени-биле холбаштыр кончуг божаңнай берген ында боттарының турушкарын быжыглаар төлөде, оларга таарымчалыг үе келген-дир деп барынын тылакы күүгүнелериниң агрессчи күштери шиитпирлеп алганнар. Англияның, Францияның, а ол ышкаш Израильдиң ынчаардагы чазактары Египетке удур шериг авантюразын чорутканнар. Империалистерниң ол агентуразы чүүн-биле доозулганы билдингир болгай.

Венгрияга контрреволюстуг күштерге идегел кылып турган империалистерниң бодалдары буурап дүшкен. Венгр Республиканың эш Я. Кадар баштаан революстуг ажылчын-тараачын чазаа Венгрияның ажылчын аңгызын, күш-ажылчы тараачыннарын, мурнакчы интеллигенциязын контрреволюстуг күштерге удур демиселче мобилизастаан. Ол чазак Совет Эвилелинден дуза дилээн. Ынчангаш бистиң талаыстан акы-дуңма дузаны көргүскен. Венгрияга контрреволюстуг дээрбечилерни чүгле үш-ле хүннүң иштинде чылча шапкан болгаш революстуг ёзучурумну катап тургускан. Совет Эвилели, бүгү социалистиг чурттар чуртунуң экономиказын катап тургузар болгаш улам ынай хөгжүдер талазы-биле найыралчы дузаны венгр улуска көргүскен. Контрреволюцияның үүлгедиглери-биле болдунган экономиктиг улуг бергелер ында ам-даа бар болбайн-аан, чон ол бергелерни билип турар, чурттуң экономиказынга фашистиг үймээнчилерниң таварыштырган караża-когаралдарының орнун катап тургузар ужурга таварышкан.

Бергелер ам-даа эвээш эвес болуп турар Польша Улус Республикада улус демократтыг тургузугну быжыглаар талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының бирги секретары эш В. Гомулканың болгаш Министрлер Чөвүлелиниң даргазы эш Ю. Циранкевичиниң чалаанын ёзугаар чоокта чаа Польша Улус Республикага үш хонук чораанымны болгаш аная польша улуттукчулар-биле найыралчы беседаларны кылганымны парлалгадан билир болгай силер. Эш Гомулка баштаан Польшаның Каттышкан ажылчын партиязы бодунуң күштерин болгаш аргаларын шын ажыглавышаан, ында бар бергелерни ажып эрттип болгаш чурттуң социалистиг экономиказын хөгжүдеринге, улустуң чаагай байдалын көдүреринге чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыр дээрзинге бүзүрел ол беседаларның түңнелинде меңээ тургустунуп келген.

Совет Эвилелинге, бистиң социалистиг тургузуувустуң күжүнге болгаш быжыынга хамаарыштыр империалистерниң «баш удур сөглээшкиннери» чүдек-бужары-биле буурап дүшкен. Совет Эвилелинде ортумак болгаш дээди эртемни ап турар кижилерниң саны чыл келген тудум-на көвүдеп турары-биле холбаштыр бистиннге иштики чаа бергелер көстүп келир, ынчангаш ол кижилер коммунистиг тургузугга удур ыяавыла демисежип үнүп келир болгаш дайзыннарның билишкини-биле алырга, «хостуг» тургузугже, тодаргайлаарга капиталистиг тургузугже чүткүй бээр дээр аянныг чүвезин дайзыннар чулчуруп турганнар.

Ол дээрге аштаан кижиге быжырган далган дүжеттинер деп чугаалап турары ышкаш чүве-дир ийин. Социалистиг тургузугнуң өлүп дүжери, коммунизмниң өлүп дүжери капиталистерге база ынчаар дүжеттинип турар-дыр. Ынчалза-даа ону олар боттары-даа, оларның ооларының оолдары-даа манай албас. (Адыш часказашкыны).

Кажан бистиң көдээ ажыл-агыйывыста четпестерни шүгүмчүлеп турувуста империалистер болза, ам дээрге большевиктер «көдүрүп» шыдавас деп медеглевишаан, Совет Эвилелинде көдээ ажылагыйның «кризизиниң» дугайын кышкыржып турар апарганнар. Ол «кризистен» канчаар үне бергенивисти ам бүгүде көрүп турар. Бистиң партиявыс биске бар турган четпестерни чүгле дидим шүгүмчүлээн эвес, харын социалистиг көдээ ажыл-агыйны көдүреринің тодаргай хемчеглерин база ажылдап кылган. Мал ажылының ең чүгүла чамдык продукгуларын бүдүрерин көвүдүр талазы-биле алды чылдарга айыттынган программа үш чылдарның дургузунда чедишкиниг боттанган турар кылдыр ажыл-керекти ол шак ынчаар организастаан. Ам капиталистиг чурттарның бистиң чуртувуска келгилеп турар төлөлекчилери безин бистиң көдээ ажыл-агыйывыстың «кризизиниң» дугайын чугаалавастай берген, харын ооң улуг чедишкиннерин демдеглеп турар.

Ооң соонда, кажан үлетпүрү болгаш тудугну эргелеп башкарарын эде тургузар дугайында айтырыгны тургузуптарыныска, капиталистер болза, Совет Эвилелинде үлетпүр багай ажылдап турар болгаш үлетпүрүнүң хөгжүлдезинде бергелерни большевиктер эдип ап шыдавас деп база дагын кышкыржып өгелээннер. Ынчаарга чүгле чартык чыл эрткен, бистиң дайзыннарывыстың ол-даа баш удур сөглээшкиннери база-ла буурап дүшкен.

Империалистер болза социалистиг тургузуг эртемниң болгаш культураның хөгжүлдезинге идиг бербейн турар, ол дээрге кижиниң ажыл-чорудулгазын боой тудуп турар дээр идеяны онза хөй нептередип, боттарын-боттары бүзүредип турган болгаш өскелерни бүзүредирин оралдажып база өске-даа мелегей даап бодаашкыннарны тарадып турганнар. Ол чулчуруушкунга олар аажок мергежий бергининден ол даап бодаашкыннарга боттары безин шынзыгын турар апарганнар. Чамдыкта мындыг болгулаар болгай: бир удаа мегелээн, ооң соонда ийи удаа мегелээн кижи, үш удаазында ону болган чүве дег-ле чугаалап олурар, чүге дээрге даап бодаашкынга чаңчыга берени ол-дур.

Ынчаарга ол-даа буржуаз даап бодаашкын төнчүүнде келген. Совет Эвилели диптер аразынга ужугар ракетаны салып үндүрүп каапкан, ооң шенелдези эки түңнелдерни көргүскен. Ам бистер ракетаны чер бөмбүрээнің кандыг-даа черинче база бир эвес негеттинер чүве болза водородтуг октолыышкынныг кылдыр-даа угландыр чорудар аргалыг бис. Ол дугайында дыңнадыгны бүзүрел чок уткаан турган болгаш совет улургукчулар болунуң улузун хей-аът киирерин болгаш барыын талакы күүгүнелериниң чазактарын коргударын күзеп турар дээр аянныг кылдыр үнелеп көрген турган. Ынчаарга Совет Эвилели диптер аразынга ужугар ракетага үндезилээш, Черниң кылымал эдеринчизин салып үндүрген. Ынчангаш ол эдеринчи чер бөмбүрээн долгандыр бодунуң ужудуушкуннарын кылып турар апарганда болгаш чүвени көөр аргазын чидирбээн кижи бүрүзү дээрже көргеш, ону көрүп болур апаарга, бистиң дайзынарывыс шимээргевейн барганнар. Олар баштайында чиик арга-биле аргалаттынып алырын бодааннар. Эдеринчини салып үндүреринге улуг угаан негеттинмес, кижи бүрүзү демир кескиндизин алгаш, ону дээрже шывадавыдын болур чүве деп медеглээн ындыг бир америк генерал безин тыптып келген. Бир эвес ындыг угаанныг болгаш ындыг күштүг болзуза, шывадаптарын шенеп көр. (Залда шимээргээшкин. Адыш часказашкыны). Өскелерниң дугайын чугаалаваска безин, америк генералдың мелегей медеглелин американнар боттары-ла шоодуп каапканнар.

Черниң баштайгы кылымал эдеринчизин салып үндүргениниң соонда ай болганда 508 килограмм ажыг деңзилиг ийги совет эдеринчини салып үндүрген. Черниң кылымал эдеринчилерин салып үндүргениниң соонда совет эртемниң, культураның, техниканың байдалының дугайында хоозун чугаалар нептередириниң барымдаалары херек кырында боттуг түүдлерни черле мырынай бүзүреп көрбес кижилерге безин артпаан.

Ынчаарга американнар чүү кылыр ужурлуг болу бергенил? Оларның медеглеп турганы болза:

— Боттарывыстың эдеринчивисти бистер база салып үндүрер бис. Ынчангаш олар Черниң апельсин дег хемчээлдиг болгаш бүдүн чартык килограмм хире деңзилиг америк кылымал эдеринчизин кайы-бир хүн салып үндүрерин күзеп турарын чарлааннар. Оон-биле кады олар болза, оларның эдеринчизи аажок бичиг болганындан ол көзүлбес болур деп чугаалап турганнар. Ынчангаш олар кылымал эдеринчини салып үндүрерге шенеп көргеннер, ынчалза-даа оларның оозу чүү-даа болбаан. Оларның эдеринчизи агаарже көдүрүп үнмейн, ол-ла черинге часты бергениниң болгаш ракетазы-биле кады хып калганының дугайында кинофильмни ам көргүзүп турар.

Ынчап келир орта, эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезинің талазы-биле Совет Эвилели АКШ-ты шынап-ла мурнай берген-дир, Совет Эвилели инженерлерни АКШ-ка бодаарга чылда үш катап хөйну белеткеп турар-дыр деп чүвени миннип көөрүнден өске оларга харын чүү-даа артпаан. Ынчаарга эдеринчилер тургузарының төлевилелин американнардан орустар оорлап алган дээр дугайында кышкыржып турар мелегейлер база тыптып келген. Ынчаарга ол кышкырыкчылардан американнар боттары мынча деп айтырганнар: орустар төлевилеллерни бистерден оорлап алгаш, оларны ёзугаар ракетаны тургузуп, эдеринчилерни салып үндүрүшкен чүве болза, боттарывыстың хууда шыйгларывыс болгаш төлевилеллеривис ёзугаар чүге ындыг ракетаны кылып болгаш шак-ла ындыг кылымал эдеринчилерни салып үндүрүп хоржок бис ынчаш. Мынчангаш, ол-даа өөлчеглиг мелегей чорукту американнар боттары-ла шоодуп каапканнар.

Ынчан чаа база бир янзы чугаалар тыптып келген: ужугар ракетаны тургузар талазы-биле орустарга немецтер дузалаан деп чамдыктар ынчаар бүзүредип турганнар. Орустар немец эртемденнерни болгаш инженерлерни туттурганнар кылдыр өжелеп алгаш, оларның билиглерин болгаш дужулгазын ажыглааны ол ышкажыл. Ынчаарга чүвени чөптүг бодаар кижилер мынча деп айтырганнар: бир эвес немецтер орустарга дузалаан чүве болза, ынчаарга немецтер АКШ-ка чүге дузалаваннарыл ынчаш? Америк шериглер «ФАУ-2-нин» эртем-шинчилел институтунуң лабораториязын болгаш кол конструкторун өжелеп алгаш, ону Америкаже аппарганнар болгай, ам ракеталарны тургузар талазы-биле ол АКШ-та ажылдап турар.

Оларның-биле чарган керээлериниң хуусаалары төнгениниң соонда азы Германияже өөп чана берген азы өөп чоруп турар хөй эвес бөлүк немецтер шынап-ла бистиинге ажылдап турганы чажыт эвесле болгай. Кажан ол тускай эртемниглер өөп чана бергеш, олар чүү билгениниң дугайын чугаалап турганнар, ракета тургузарының хөгжүлдезинің херээнде Совет Эвилели кандыг деңнелде турарының дугайында чогуур дыңнадыг оларда бар боор деп американнар бодап турганнар. Ынчаарга кылымал эдеринчини салып үндүрүптеривис билек, американнар мынча деп кышкыржып өгелээннер:

«Бистерни бөза дагын мегелепкеннер-дир! Орустар чүү кылып турарының дугайында бисте келген немецтер чүү-даа билбестер-дир. Ракеталар тургузарынга немецтер киришпээннер ышкажыл».

Совет система, социалистиг тургузуг — улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдеринге хостуг арганы берип, эртемни, уран-чүүлү, культ

ДЕЛЕГЕЙ БАЙДАЛЫНЫҢ ЧАМДЫК АЙТЫРЫГЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Белорус ССР-ниң көдээ ажыл-агыйының мурнакчыларының хуралынга 1958 чылдың январь 22-де эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ чугаазы

(Уланчызы).

Ындыг политиканың үндезилээр бөрымдаа чогу илдең. Бистерни чедер деп турда Совет Эвилели чаныс черге турбас-ла болгай. Шай аартан олурбас-ла болгай бис. Бистерге чедип шыдаванын дээш кандыг-бир чүүлдерни база кылыр-ла болгай бис. Ынчангаш империалистерниң ындыг янзылыг бодал чок политиказы бодундан бүгү-ле уржуктарны болдуруп турар чепсегленишкиннерни төнчү чок эндере бүдүреринге харын чедирип болур.

Монополистиг бөлүктер улустар аразының дүшкүүрлүг чоруктарын кошкадырын күзевейн турар, «соок дайынның» политиказындан адырлырын күзевейн турар болгаш делегейниң өйү келген айтырыгларын чугаалажышкыннарының арга-биле шинтирлээр чоруку янзы-бүрү арга-биле моондактап турар. Дайынсырак хөөннериниң байдалынга олар байып, чондан хөй үндүрүглерни ушта соруп ап, самолеттарны, үтер-бооларны, ракеталарны, шериг корабльдерин, атомнуг чепсекти бүдүргенинден эмге сан чок ажык-кончааларны ап турарлар.

Делегей байдалының ниити демдектери ындыг-дыр. Бир талазында — тайбыны болгаш делегейниң айыл чок чоруун быжыглаарынче улустарның бүгүнити күзел-чүткүлдери өзүп турар. Колонизаторларга удур демиселге Азияның болгаш Африканың улустарының национал-хосталгалыг шимчээшкини улам ынай өзүп болгаш эп-сеткил каттыштырылгазы быжыгып турар. Колониализмге болгаш империалистиг реакцияга удур демисежир деп күштер болгаш күзелдербиле улустар ам сорук киргенин Азия болгаш Африка чурттарының эп-сеткил каттыштырылгазының Каир конференциязы чырыткыландыр көргүскен. Кижилер болза «соок дайынны» узуткаарын, чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин соксадырын, атомнуг болгаш водородтуг чепсекти хоругдаарын, делегейниң чаа дайынының тыптып келириниң кыжаныышкынындан кижи төрелгетенин адырып алырын күзеп турар.

Өске талазында—миллион-миллион үндүрүг төлекчилериниң күсели-биле делегейниң дүшкүүрлүг байдалын чидиглеендиреринче, чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин үргүлчүлээринче империалистиг күрүнелериниң агрессчи бөлүктериниң күзел-чүткүлү, «күш дөгээриниң» политиказынга үндезилээш «соок дайынны» күштелдирип турары, империализмниң колониалдыг системазының бууран дүүшкүнүн ара доктаадыр, хосталгаже болгаш хамаарышпас чоруқче улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкинин боой тудар дээр оралдажышкыннары илдең болуп турар. Империалистиг чурттарның чагырыкчы бөлүктери шериг блоктарын улам ынай быжыглаарының политиказын чорудуп, НАТО, Багдад керээни, СЕАТО чергелиг ындыг бүгү-ле агрессчи блоктарны Америкының Каттышкан Штаттары баштаан чаныс аай агрессчи шериг блогу кылдыр каттыштырарын күзеп турар. Делегейге тергиндээшкин чедип алыр дээр амгы чүткүлдериниң ындыг политиказы кажан Гитлер биле Муссолинниниң күшке үндезилээш боттарының политиказын тургузуп, бакка сураг-аан антикоминтернчи керээни, Берлин—Рим—Токио, дээр өзекти тургузуп турган политиказынга дөмейлежип турар эвес ийнеп?

Ынчалза-даа ол фашистиг азаргашкин чүүн-биле доозулганын бүгүде билип турар. Гитлер, Муссолини болгаш өске-даа фашистиг өлүрүкчүдер боттарының кем-бүрүүлүг авантюралары-биле делегейни хөлзедир чоруун шагда-ла доосканнар, а Совет Эвилели өзүп болгаш быжыгып турар. Ам дээрге коммунизмниң оруу-биле чаныс чүгле Совет Эвилели чорбайн турар болдур ийин. Европаның болгаш Азияның хөй-хөй чурттарының улустары ол орукта быжыг болгаш дедир өлбес кылдыр туруп алган. Ам дээрге тайбыныың күчүлүг фактору болур социализмниң делегей системазы туруп турар.

Тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиканы Совет Эвилели чайгылыш чок чорудуп келген болгаш чорудуп турар. Совет чазак бүгү делегейге тайбынны хандырарын күзээш, улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадырының айтырыгларының талазы-биле чаа тодаргай санаалларны көлүрүп үндүрген. Америкының Каттышкан Штаттарының президентизи дээрги Эйзенхауэрге, Великобританияның премьер-министри дээрги Макмилланга, Францияның премьер-министри дээрги Гайярга, Германияның Федеративтиг Республиказының канцлери дээрги Аденауэрге, НАТО-нуң киржикчилери күрүнелериниң чазактарының бүгү баштыңнарынга, а ол ышкаш Каттышкан Нациялар Организациязында кирип турар бүгү чурттарының чазактарынга Совет чазак чагаалар чоруткулаан.

Социалистиг болгаш капиталистиг өлөн хөй чурттарның төлөлекчилериниң белик деңнелге чөвүлел хуралын, тодаргайлаарга ол чурттарының күрүне талазыбиле харыысалгалыг удуртур ажылдакчыларының чөвүлел хуралын улустар аразының эң-не чугула болгаш дүрген айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле эң чоокку 2—3 айларының дургузунда чыылдырарын Совет Эвилели саналдаанын билир болгай силер. Ындыг чөвүлел хуралды чүге саналдан турар бис? Чүге дээрге, хамыктың мурнунда чугаалажышкыннар, улуг күрүнелерни чарылдырып турар амгы чөрүлдөөлерни, азы, бөти дээрге-ле ол чөрүлдөөлериниң чамдыктарын-даа бол ыржым болгаш угаангыр шинтирлеп таарыштырары — бир өвес тайбыңче чүткүүр дээр болзувусса, бир өвес өске түңнелди — дайынны күзевес дээр болзувусса, бистериниң шуптувустуң чоруп болурувус карачаңгыс орук ол.

Делегейниң бүгү байдалын кадыкшыдарынга өгелөөшкинни кылыр дээш күрүнелериниң удуртур ажылдакчыларының чөвүлел хуралының кичээнгейин хамыктың мурнунда эң-не соңгаарладып бодбас айтырыгларже мөөңнээрин эргежок чугула деп санап турар бис. Ужуражышкынны организастаар болгаш ам өзүн шинтирлеп болур ындыг айтырыгларны чугаалажыр херек деп чогум-на харын ындыг турушта турар бис, а чугаалажыры кончуг чугула ындыг айтырыглар бар болдур ийин. Эки түңнелдерни чедип алыр күзелди удуртулга болдургаш, ындыг чөвүлел хуралды чыылдырарын саналдап турар бис. Ол дээрге, дүшкүүрлүг чоруқту кошкадырынга чедирер, «соок дайынны» бүрүн узуткаарынга байдалдарны тургузар ужурлуг. Өске айтырыгларны көөрүн чугаалажышкыннарның өлөн сөөлгү чадазынче шилчидип болур турган. Делегейниң өйү келген айтырыгларын ынчалдыр чадалан, чоорту көөрү эң-не боттуг болгаш угаангыр болуп турар.

Ынчалзажок, барының талакы чурттарның чагырыкчы бөлүктери дүшкүүрлүг чоруқту кошкадырын күзевейн, «соок дайынны» узуткаарын болгаш чепсегленишкинни эндере бүдүрерин соксадырын күзевейн, харын-даа дугуржулганы чедип алыры берге ийикпе, азы харын болдунмас айтырыгларны хамыктың мурнунда идип үндүрүп, ооң-биле кады харын-даа албадаашкынның негелдези хевирлиг ындыг айтырыгларны идип үндүрүп турарлар. Олар болза бир өвес идип үндүрген айтырыглары шинтирлеттинмес болза ужурашкан херээ-даа чок, Совет Эвилели-биле дугуржуп ап болдунмас деп медеглеп турарлар.

Ону чүге кылып турарларыл? Чөвүлел хуралды чыылдырарын ындыг хемчөөлбиле көрүп турар кижилер улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадырын чүгле күзевейн турар өвес, харын ол дүшкүүрлүг чоруқту улам улуу-биле дыңзыдар, дайын калчаразашкынын кыысыр дээш, ынчангаш ол дүшкүүрлүг чоруқту, дайындан улустарның коргар чоруун боттарының сорулгаларынга, байырының сорулгаларынга оларның ажыглаары чиик болзун дээш бүгү чүүлдерни кылып турарлар. Бис тайбынның галалакчылары бис, ужуражышкынны сонгаарлатпайн белик деңнелге эрттирерин, өйү келген айтырыгларны ийи талаларның күзээни-биле шинтирлээрин, ынчангаш күрүнелер аразында харылзаалларга чогуур чылыг байдалды тургузарын күзеп турар бис. Ындыг чылыг байдал часкы чылыг салгынның сырыны үргүлчү күштелген болгаш дошту эргискен гурарынга, чылыг берген черге үнүштерниң чаа-чаа өзүмнери дүрген-не өзүп үлгеп, күрүнелер аразынга бүзүрежир чоруқ быжыккан, тайбының херээ өзүп, быжыккан турарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга идиг бээр ийик.

Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадырынга чүгле Совет Эвилелиниң улустары эвес, харын Америкының Каттышкан Штаттарының, Англияның, Францияның, Германияның өске-даа бүгү чурттарның улустары сонуургалдыынга канчап черле чигзинер боор. Ооң ужурунда делегейниң хөй-ниитизиниң саналынды болгаш өлөн хөй чурттарның чазактары Совет чазактың тайбынга ынакшылдыг чаа саналын деткиишкин-биле утканнар.

Индияның премьер-министри дээрги Дж. Неру Совет чазактың Кыйтырыынга бодунуң харыы чагаазынга мынча деп медеглээн:

«Белик деңнелдиг чөвүлел хурал күзенчиг-даа, өргежок чугула-даа дээрзиниң дугайында Силериң-биле чөпшээрежип турар бис. Ол хөй азы өвөөш санныг киржикчилер-биле кызыгаарлаттынганындан хамаарылга чокка ындыг чөвүлел хуралга байыр чедирер ийик бис».

Даниянның премьер-министри дээрги Х. К. Хансен Даниянның парламентизинге бодунуң чугаазынга мынча деп чугаалаан:

«Чөөн чүк болгаш Барының чүк аразынга белик деңнелдиг чөвүлел хурал эрттирер дугайында бодалдарны бис, дани талдан чүүлүг деп көрүп турар бис, ынчангаш бүгү кижилер мөөн-биле чөпшээрежир боор деп бодап турар мен. Бо таварылгада ындыг чугаалажыышкыннарга кандыг чурттар киржирил дээр дугайында амгы үеде кым-даа, чүүн-даа билбейн турары билдингир болбайн аан. Ындыг болза-даа бир өвес ол айтырыг биске хүннүң чугула айтырыы апаар болза ындыг чөвүлел хуралга киржириниң болдунуп болур чалаашкынынга бис балыткалдыг харыылаар бис дээрзинге кандыг-даа улурланыышкын үүнүп келбес деп бодаар мен».

Афганистанның премьер-министри дээрги М. Дауд мынча деп чугаалап турар:

«Улуг күрүнелериниң баштыңнарының шуут ужуражымышкының көрүп турар Совет чазактың саналын деткивишаан, Афганистанның чазаа оларны улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чайладырынче болгаш бар турар бергелериниң хөй кезиин таарыштыр шинтирлээринче угланган ажыктыг болгаш шылгарангай угаанныг базым кылдыр санап турар».

Өске-даа өлөн күрүнелериниң чазактарының харыы чагааларында санал-онаалдарның янзы-бүрү демдектери бар-даа болза, чөвүлел хуралды белик деңнелге чыылдырарының идеязын база-ла эки деп көрүп турарын ол харыыларда чугаалап турар.

Барының талакы күрүнелериниң удуртукчулары Совет Эвилелиниң саналын канчаар көргеннерил? «Чурттуң байдалының дугайында» АКШ-тың президентизиниң конгресске чоруткан чагаазында чугаалап турары болза:

«Бистиң чугаалаар дээн чүвевистиң утказы ындыг: «Бистиң мурнувуста туруп турар кадыг-дошкун айтырыглар эчилинде барып чүгле чангыс шинтирлеп болуп болур. Бүгү делегей болза улам-на үргедекчи шынарлыг чепсектиң талазынче амгы күжениишкинниг шимчээшкинни соксадыр болгаш харын бистиң базымнарывысты үр тайбынче оруктап быжыг-биле баар эргилдени кылыр ужурлуг.

Чедиишкиннерге бистиң эң улуг иделивис болза бүгү делегейниң хүлээп көргени фактыда: бүгү делегейниң кижилери, тайбынны кажан кезээде күзеп келген болгаш ам-даа тайбынны күзеп турар кижилер болуп турар.

Ынчангаш, сорулга болза ол бүгүнити чүткүлү ажыл-чорудулга кылдыр хуулдурарының аргазын тывары болур.

Аңаа чүгле тайбың дугайында сөс негеттинмес. Аңаа тайбың ажыл-херектер негеттинер».

Чогум-на чүвениң чажыды ында болуп турар. Дээрги Эйзенхауэр бир-ле чүвени сагындырып турар, ол дугайын мен ам чугаалаар мен.

Чүгле тайбың дугайында сөс эвес, харын тайбың ажыл-херектер херек деп дээрги Эйзенхауэрниң сөстери-биле чөпшээрежин болур. Ынчалзажок, ол ийи талаларлыг, а чүгле Совет таладан эвес болур ужурлуг. Совет Эвилели тайбыны бодунуң чүткүлүүн херек кырынга көргүзүп турар. Бистиң чазаавыс бодунуң чепсектиг күштериниден 1.800 муң кижини кызырарын чангыс талалыг чоруткан. Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадырынга болгаш «соок дайынны» соксадырынга ажыктыг кылдыр даштыкы политиктиг өлөн хөй акцияларны боттандырган, Порккала-Удта болгаш Порт-Артурда бодувустуң шериг базаларывысты узуткап, ГДР-де болувустуң чепсектиг күштеривисти 30 ажыг муңга кызырып, Австрия-биле тайбың харылзааларны таарыштырып, Япония-биле дайын байдалын узуткап, тайбының херээн быжыглаар талазы-биле дыка хөй чүүлдерни кылган бис. Ооң-биле чергелештир АКШ-тың, Англияның, Францияның чазактары Совет Эвилелиниң тайбынга ынакшылдыг тодаргай базымнарынга харыы кылдыр мынчага чедир барык-ла чүүн-даа кылбааннар.

Дээрги президент кандыг тайбың ажыл-херектер дугайын чугаалап турарыл? Шынап-ла, «соок дайынны» узуткаарынга болгаш бүгү делегейге тайбынны доктаадып тургузарынга дузалап болгу дег тайбың ажыл-херектерже АКШ-тың, Англияның, Францияның, Барының Германияның чазактары кирерин болгаш боттарының салыышкынын кирерин делегей манап турар. Ол—кол чүүл. **(Адыш часкаашкыннары).**

Совет Эвилели тайбынны болгаш улустар аразының айыл чок чоруун быжыглаар дээн бодунуң ылаптыг чүткүүлүн херек кырынга көргүзерин үргүлчүлеп турар. ССРЭ-ниң Дээди Соведниң доктаалын боттандырары-биле Совет чазак чепсектиг күштерден ам база 300 муң кижини кызырар, ооң иштинден 41 муң ажыг шериглерни Герман Демократтыг Республикадан база 17 муң ажыг кижини Венгриядан үндүрер деп шинтирлеп хүлээп алган.

«Соок дайынны» узуткаары болгаш улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадыры оон хамааржып турар тайбын ажыл-херектер ол эвес чүве бе, дээргилер Эйзенхауэр, Даллес өске-даа дээргилер.

Ынчалза-даа ындыг тайбың ажыл-херектерни чүгле Совет Эвилели болгаш тайбынга ынакшылдыг өске-даа чурттар эвес, харын база бүгү-ле барының талакы күрүнелер боттандырар ужурлуг деп чүвени база катап чугаалаар бодап тур мен. Кижи төрелгетенин дуйуреди турар айтырыглар шынап-ла чедиишкиниг шинтирлеттинер деп ынчаарда бүзүрелдиг чугаалап болур.

Совет чазактың 1957 чылдың декабрь 10-дагы Чагаазынга бодунуң харыызынга АКШ-тың президентизи Барының чүктүү болгаш Чөөн чүктүү күрүне ажылдакчыларының чөвүлел хуралын чыылдырар дугайында Совет чазактың саналы-биле чөпшээрешкенин илереткен.

Ооң чагаазында чугаалап турары болза:

«Силериң чагаанарда айыткан саналдарны болгаш бистиң чугаалажып көөр ужурлуг ындыг-бир айтырыгларывыстың талазы-биле харыысалгазын миннин турар өске-даа күрүнелериниң удуртукчуларының киржилгези-биле мөөн үндүрген саналдарымны чугаалажып көөрү-биле совет удуртукчулар-биле ужуражырынга белен мен».

Ынчалзажок дээрги Эйзенхауэр улустар аразының айтырыгларын өзулуг чугаалажып көөрү-биле даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралын бедик деңнелге чедирип ажылдап кылдынган турар» саналды президентиниң чагаазында киирип турар.

Бодап көөрге шупту эки-ле чоруп турар ышкаш. Дээрги Эйзенхауэр бодунуң чагаазында мөөн дараазында «байырлыг болгаш шынгыы медеглелди» кылып турар:

«1. Кандыг-бир коллективтиг камгалал организациязының, азы ооң кежигүүн кандыг-бир күрүнениң талазындан кандыг-бир агрессчи үүлгедигте Каттышкан Штаттар кажан-даа деткимче көргүспес;

2. Коллективтиг айыл чок чоруктуң регионалдыг хемчеглериниң орнунга коллективтиг айыл чок чоруктуң талазыбиле Каттышкан Нациялардың таарымчалыг системазын хөгжүдерин дузалаарынга Каттышкан Штаттар кеззеде белеп болур».

Дээрги Эйзенхауэрниң ол медеглелдеринге байыр чедирбейн барып болбас. Ынчалзажок, ындыг чөвүлел хуралга Чөөн Европаның чурттарының, тодаргайлаарга улус демократиязының чурттарының дугайында айтырыгны, а ол ышкаш Герман Демократтыг Республиканы узуткаар сорулга-биле Германияны катап каттыштырар айтырыгны чугаалажып көөр деп президентиниң негелделери-биле ук медеглелдерни канчап дүүштүүрүп болурул ынчаш?

Улустары боттарының хөгжүлдезинин оруун хостуг шилип алган улус демократиязының Европа чурттарының дугайында айтырыгын-даа талазы-биле, ол ышкаш герман айтырыгын-даа талазы-биле бодунуң туружун Совет Эвилели чангыс удаа эвес илергейлеп келген.

Бо айтырыгларның талазы-биле Совет чазактың санал-онаалы АКШ-тың президентизинге балдингир. Ындыг турбуже дээрги Эйзенхауэр бодунуң харыы чагаазында мынча деп бижип турар:

«Бо айтырыгларны чугаалажып көөрүнге, оларны улустар аразынга ужур-дузалыг айтырыглар кылдыр көөрүнге Силериң чаазанарың хөөн чогун билир мен...

Ол айтырыг дээрге, 1955 чылда Женевага бистиң чөвүлел хуралывыска кедүрген айтырыгларның бирээзи болган. Ынчаарда бистиң чөвүлел хуралывыска ол айтырыгны чугаалажып көөрүнүң үндезиннери чок болгаш ынчаар чугаалажып көрүүшкүн Чөөн Европаның күрүнелериниң иштики херектеринге холгаарлап киржир чоруқка чедирген турар ийик деп турушту өлөн болгай Силер.

Ынчалза-даа ол айтырыгларны чугаалажып көөрүн силерге санал киирип турган үемде мөөн шынныг болганымны ооң сөөлүндеги болуушкуннар бадыткаваан деп бе? Венгр болуушкуннар болгаш ол айтырыгның талазы-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязының херек кырында чангыс аай акциязы Чөөн Европада байдалдар шуут иштики характерниң айтырыынга бодаарга бүгү делегейге өлөн делгем айтырыг кылдыр көрүнүп турарын көргүскен. Бо айтырыгны бис ам чугаалажып көөрүвүстү саналдап тур мен. Тайбынның болгаш сонгаарладып болбас чөптүг чоруктуң эрге-ажыктары дээш ынчаар чугаалажып көрүүшкүннүң чогум эргежок чугулазы бар болуп турар».

Дээргилер Эйзенхауэр болгаш Даллес олар чүүн күзеп турарларыл? Совет Эвилелинде социалистиг тургузугну узуткаар, улус демократиязының чурттарында социалистиг тургузугну узуткаар дугайында бистиң-биле ужуражырын, бистин-биле чугаалажырын олар күзеп турарлар-дыр. Социалистиг тургузуушкудан бистиң ойталаарывысты болгаш капиталистиг ёзу-чурумнарны катап тургузарын оларның күзеп турары черле илдендир. Чамдыктары харын-даа социалистиг чурттарның улустарын социализм дээш бе азы капитализм дээш бе? деп оларның санал-онаалын айтырарын безин дугуржуп ап турарлар болгай.

Төөгүнү олар уткан-дыр деп ындыг дээргилерге чугаалаар ужурлуг мен. Ол айтырыгларның талазы-биле Совет Эвилелиниң улустары Америкының Каттышкан Штаттары-биле, Германия-биле, Франция-биле, Англия-биле, Япония-биле болгаш өске-даа күрүнелер-биле шагда-ла ужуражып каапкан. Кажан бистиң чуртувуска Совет эрге-чагырга тургустуугада, кажан Совет Республиканың улустары дайындан ойталавышаан, Коммунистиг партияның болгаш ооң улуг баштынчызы В. И. Ленинниң удуртулгазыбиле социалистиг тайбың тургузуушкунче өгелеп кириптерге, ол чурттарның чазактары чүү үүлгедин турганнар ийик? Чап чаа төрүттүнген аныяк Совет күрүнени кавайынга-ла боой тудун каар дээш олар боттарының шериглерин бистиң чуртувусче чорутканнар болгай. Англия бодунуң шериглерин ынчаарда Архангельскиге, Мурманскиге, бистиң чуртувустуң мурнуу чугунге, Каттышкан Штаттар —Архангельскиге, Мурманскиге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке, Япония—Владивостокка, Франция—Одессага болгаш бистиң чуртувустуң соңгу чугунге эккеп дүжүргеннер, Украинаның амыдыралга ужурдузалыг районнарын ынчан Германия өгелеп алган, Польшаның Пилсудский бодунуң шериглерин Киевче чоруткан. Быжыкпаан Совет күрүнеже капиталистиг 14 күрүнелериниң шериглери ынчан халдаан турган, ынчаарда бүгү улустуң санал-онаалын айтырары өгелээн: капитализмни катап тургузарын кым деткиирил база ажылчын ангының болгаш кушажылчы тараачыннарының чаалап алышкыннарын кым деткиирил. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Бүгү улустан ол санал-онал алыр айтырыг үш чылдарда үргүлчүлээн. Түңнели чүү болганыл ынчаш? Совет улус бодунуң ханын төкпүшаан, эң-не улуг бергелерге: ашка, соокка, түренги, чеминес чоруккa таварышпышаан, бодунуң холунга чепсекти туткаш, бодунуң төрээн Совет эрге-чагыргазы дээш бадылааннар. Совет улус Россияның иштики контрреволюциязының бажын чуурa шаап узуткаан болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң хосталгазынга база хамаарышпас чоруунга халдаан даштыкының интервентилерин бодунуң ыдыктыг черинден үндүр сывырган. **(Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Дээрги империалистерге, ындыг политиканың уламчылакчыларынга ол эвээш болганы ол бе ынчаш? Социализм дээш бе азы капитализм дээш бе дээрзин бүзүрелдиг кылдыр бистиң улустуң чугаалаваны ол бе ынчаш? Ынчан бистиң чуртувусче шериглерни кымнар чоруудуп турган ийик? Ынчан англи чазактың баштыны Ллойд Джордж, а шериг министри — У. Черчилль, ынчан Францияның президентизи Пуанкаре, а премьер-министри болгаш шериг министри — Клемансо; Америкының Каттышкан Штаттарының президентизи Вудро Вильсон турган (ону кым солааны болгаш ооң-биле өгелээн «чугаалажышкыннарны» совет улус кымныц-биле доосканы сагыжымга кирбейн-дир). Польшага эрге-чагыргага ынчан пан Пилсудский турган. Совет улус-биле ындыг «чугаалажышкыннарны» кылырын оралдашкан ол дээргилериниң иштинден өлөн хөй ам чырык ортемчейде чок, ынчалзажок чамдыктары амдаа дириг. «Санал-онаал алыр айтырыгның» амгы талалакчылары Советтериниң Республиказынга удур интервенцияны организастаан кижилер-биле сумелешаннер, ындыг «чугаалажышкыннар» болгаш «санал-онаал алырының айтырыы» чүүн-биле дооступ турарын олардан амгылары айтырып алзыннар. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Ооң сөөлүүредир чамдык чурттарга эрге-чагыргага кажан фашистер кирип келгеш, ындыг янзылыг «санал-онаал алырының айтырыын» организастаарын база оралдашканнар. Гитлер коммунизмни узуткаарын медеглевишаан, коммунизмге удур дайынны чарлаан турган. Германияга эрге-чагырганы өгелеп алганының баштайгы хүннериниден өгелээш, Гитлер дайынга белеткени берген. Америкының Каттышкан Штаттарының болгаш чамдык өске-даа чурттарның монополистиг бөлүктери аңаа дузалаваннар. Совет Эвилелинге удур гитлержи Германияны олар барла шаа-биле ыдалап турганнар. Бистиң Төрээн чуртувусче фашистер бужары-биле болгаш кара-сагыштыы-биле хенертен халдааннар. Ону дээрги Аденауэрге сагындырар ужурлуг бис, а Совет Эвилелинче фашистиг Германияның дээрбечи ёзу-биле халдаанын ол уттушкан боон чадавас. Совет Эвилели — ол дээрге, малгаш буттар кырында өмгежок хөй кижилер дүрзү-дүр деп Гитлер, Геббельс болгаш өскелер-даа алгыржып турганнар. Немец танкылар Совет күрүнениң мага-бодун, саржагны бижек-биле кескени ышкаш, кыртый базып, хөөп кааптар деп Барының чүүтүн чамдык политиктиг ажылдакчылары ынчаарда фашистиг чагырыкчыларга сымыранып келгеннер. Шак ындыг политика дээрбечи херектерже Гитлерни хей-аът кирип, ыдалап турган. Немец фашистер Совет Эвилелинче халдавышаан, оларның армиялары чиик селгүүстөзшкин хевирлиг чүвени кылырлар деп бодааннар.

Халдаашкынның хенертен болганын база ынчаарда биске таарымча чок кылдыр тургустунган өске-даа факторларны ажыглавышаан, немец шериглер Москаның болгаш Ленинградтың чанынга, Сталинградка чедип келгеннер. Ынчалзажок, ол бүгү чүүн-биле төөгенил? Герман фашистиг араатанның бажын чуурa шаптырганы-биле доозулган. Ада-чурттуң ыдыктыг дайынынче көдүрүп үнген Совет Чепсектиг Күштер, бүгү совет улус фашистиг араатанның бажын чуурa шапкан болгаш социалистиг тургузуг быжыг өвес дээр хоозун авантюристиг кордааш-кыннарны кылып турар кижилерге кандыг чүве таваржырын база катап көргүскеннер.

Гитлержи армиялар-биле кажан Совет Армия шыңгыы тулчуушкуннарны чорудуп турда, немец өгелекчилерге өгелеткен чурттарның улустары боттарының чурттарынга фашизмге удур партизан дайынынче көдүрүп үнгеннер. Совет Чепсектиг Күштер-биле кады фашизмге удур демиселге тус-тус үе-чадада Польшаның, Албаниянның, Югославиянның, Чехословакиянның, Болгарияның, Румынияның, Венгрияның ажылчын аңгызы база күш-ажылчы тараачыннары каттыжып кирип, олар боттарының коммунистиг партияларының удуртулгазы-биле гитлержи дерзиилерни чылча шаварынга улуг салыышкынны киргеннер. Фашизмни чылча шапканының түңнелинде, Европаның өлөн каш чурттарынга улус-демократтыг революцияларның түңнелинде улустар боттарынга улус-демократтыг тургузугну тургузуп алганнар. Ол дээрге, бадылаашкын эвес бе, эштер? Улустары марксизм-ленинизмниң тугунуң адаанга быжыы-биле туруп алгаш, боттарының ажыл-агыйын, боттарының улусчу күрүнелерин, боттарының ниитилелин социалистиг өгелерге чедиишкиниг хөгжүдүп турар Европа чурттарынга бо бүгү чүүлдер улус чоннуң санал-онаалын алганы ол эвес бе ынчаш? **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Дээрги империалистер улус чондан ооң ынай ам кандыг «санал-онал алырының айтырынын» күзеп турар чоор? Ол дээрге, улустарның тура-соруун илергейлээриниң бүзүрелдиг аргазы болбаан чоор бе? Социалистиг чурттарның улустарынга капиталистиг ёзу-чурумнарны күш-биле дөгээрин империалистериниң күзеп турары илдең-дир.

Ынчалзажок, «санал-онал алырының айтырынын» ол методун олар бистин чуртувуска көргеннер. Кажан Колчак барык бүгү Сибирьни өгелеп алгаш, Москваже углай чорупкан, кажан Юденич революстуг Петроградка кыжаныр, кажан Деникиниң ак армиялары Орелду өгелеп алгаш, Тулага чоокшулап кээп, Москваже шургуп турган 1919 чылды сактып көрүнер. Ынчаарда Совет черинің чүгле хей эвес кезээ хостуг турган. Ынчалзажок, ажылчын ангының болгаш кушажылчы тараачыннарның демиселин баштап турган бистиң партиявыстың күжениишкиннериниң түңнелинде Советтериниң Республиказы интервентилериниң болгаш иштики контрреволюциянын бүзээлээн кызыышкынын ойтур шапкан. Совет улус, херек кырында болган чоруктуң тоолдарында маадыр ышкаш, бодунуң күчүлүг эгиннерин хере көдүртеш, контрреволюцияның күштериниң бажын чуурa шапкан болгаш интервентилериниң шериглерин бодунуң төрээн черинден үндүр сывырган.

Дайынларга удур демиселге бүгү улус киришкен. Бистиң партиявыстың, бистиң улузувустуң улуг баштынчызы В. И. Ленин партияны болгаш улусту тодаргай идея-биле чепсеглеп, боттарының хосталгазы дээш, капиталистер болгаш помещиктер чокка чаа амыдыралды тургузары дээш ажылчын ангының, бүгү ажылчы чоннарның демиселиниң оруктарын айтып берген. Ажылчын ангы, бүгү улус Ленинниң идеязын деткээннер, ленинчи бурунгаар чүткүүдерни деткээннер, марксизм-ленинизмниң оруу-биле бистиң Коммунистиг партиявысты эдерип чорупканнар. Бистиң улузувус чоруур оруун шилиир дугайында, бодунуң күрүне тургузуунуң дугайында айтырыгны бодунуң хосталгазы дээш демиселге шак ынчаар шинтирлээн.

Боттарының салым-чолунуң бүрүн эргелиг өөлери, чаа амыдыралдың болгаш эң-не демократтыг ниитилелдиг тургузукчулары болур Совет Эвилелиниң болгаш улус демократиязының чурттарының ажылчы чоннары тайбың хөгжүлдениң байдалдарында боттарының күрүнелериниң конституцияларынга дүүштүр эрге-чагырганың органнарын тура-соруқту хосту илергейлээринге үндезилээш соңгуп ап турарлар. Күрүне эрге-чагыргазының органнарынга соңгулдаларга боттарының улустарының эң дээре оолдары болгаш кыстары дээш ажылчы чоннар бадылавышаан, оларга улуг идегелди көргүзүп, коммунистиг тургузуушкунуң хөрээнге бүзүрелдиг база шынчы бараан болурун чагып турарлар.

Совет эрге-чагырганың дөртен чылдарында чедип алган бодунуң тиилелгелериниң үре-түңнелдерин кажан бистин улузувус көрүп турар амгы үеде, карачангыс шын болгаш шылгаттынган ол оруктан бистиң улузувусту чайладырын дээрги империалистер күзеп турарлардыр. Ынчалзажок, үе дээрге, шаандакызы эвес-тир, ырлар база-ла өске болгай, дээрги империалистер. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Кандыг-даа чуртка күрүне тургузуунуң дугайында айтырыг — ол дээрге, ук чурттуң улузунуң иштики херээ-дир. Ол дээрге, чижээ, «соок дайынны» узуткаар дугайында азы чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин соксадыр дугайында айтырыгдан мырыңай өске дээрзи черле билдингир. Бир эвес барының талакы улуг кү-

(Уланчызы 3-кү арында).

ДЕЛЕГЕЙ БАЙДАЛЫНЫҢ ЧАМДЫК АЙТЫРЫГЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Белорус ССР-ниң көдээ ажыл-агыйының мурнакчыларының хуралынга 1958 чылдың январь 22-де эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ чугаазы

(Уланчызы).

рүнелериниң күрүне ажылдакчылары улус демократиязының чурттарында социалистиг тургузуғуун дугайында айтырыгны чугаалажып көрүүшкүнге тургузарын күзәр болза, социалистиг чурттариың төләәлекчилери: капиталистиг чурттарға империалистер кайы хире үр тергиндәрлер ирги, база әрге-чагыргада олутөү ажылчы чоннарга оларның чайлан бәәр үези ам келәәән деп бе? деп айтырыгны чугаалажып көрү чогумчалыг әвес ирги бе деп чугаалаар әргелиглер. (Адыш часкаашкыны).

Улус демократиязының Европа чурттарында социалистиг тургузуғуун дугайында, Совет Эвилелиниң дугаманда айтырыгны силер тургузуп болур деп санавышаан, ынчалзажок капиталистиг чурттарга хамаарыштыр шак ындыг айтырыгны тургузар деп әргелериң өске чурттарга тыпсырын чүге бодавайн турар силер, дәәрги Эйзенхауәр болгаш дәәрги Даллес? Кайы-бир чуртта соцдал тургузуунуң дугайында айтырыгны улустар аразының ужуражышкыннарында бистер тургузып-даа турар бис, тургузарын бодавайн-даа турар бис, чүге дәәрге бо айтырыгны улус бүрүзү бодунуң канчаар көргени-биле шиитпирлеп турар. Кайы-бир күрүнелериң иштики херектеринге өске күрүнелериң холгаарлап киришпешиниң туружунда турар бис.

Барыын талакы улуг күрүнелериң төләәлекчилеринге: тайбың кожа-хелбәәгүннаашкынның политиказын чорудаарыгар база иштики херектериске холгаарлашпаалыңар деп чугаалап турар бис. Кайы-бир күрүнелериң иштики херектеринге өске күрүнелериң холгаарлап киржир чоруу маргылдаа-төрүүдәәлергe база шериг үскүлежишкиннеринге чайлаш чок чедире бәәрин төөгүүнүң дуржулгазы өөредип турар. Капиталистиг дарлалдан хосталган улустарга боттарының тура-соруун күш-биле дөгәәр дәән империалистериң орадажышкынары оларга бужар бууразшкыннар-биле доозулганын төөгүүнүң дуржулгалы база көргүзүп турар. (Адыш часкаашкыны).

Бо айтырыгның талазы-биле бистиң санал-оналывыс ындыг.

Ам герман айтырыгже шилчип кирәәлиңер. Бедик деннелге чөвүлел хуралды чыылдырар күзел дугайында чугаа әгелей бәәри билек-ле, германы айтырыг дәәр айтырыгны бирги чергеже идип үндүрери база улустар аразының чөвүлел хуралы ол айтырыгны чугаалажып көрген турарын негәәри әргежок чугула деп барыын талакы чамдык улуг күрүнелериң удуртукчу бөлүктеринде санап турар. Ынчалзажок, бөгүннүң байдалында герман айтырыг деп үнү ынча дәәрил? Ол дәәрге, хамыктың мурнында Германияның девискәәринде аңгы-аңгы ниитилел системаларлыг туруп турар бүрүн әргелиг ийи күрүнелериң аразында харылзааларның айтырыы-дыр. Ол дәәрге—чаңгыс аай, тайбыңга ынакшылдыг, демократтыг күрүне ыылдыр Германияның национал чаңгыс эвин катап тургузар сорулга-биле ол ийи күрүнелериң кандыг-бир хевирге харылзаазының, чоокшулажырының болгаш каттыжарының айтырыы-дыр.

Герман айтырыгны чүгле герман улус шиитпирлеп болур деп медеглевишаан, Совет Эвилели бо айтырыгның талазы-биле бодунуң санал-оналып чаңгыс удаа әвес илергейлеп келген. Германияның катап каттыжары боттанган турарына Совет Эвилели бодунуң талазындан идигни бәәр апаар. Ындыг катап каттыжышкын кандыг әгелерге чоруттунган турар ужурлугул? Ону немецтер боттары шиитпирлептер боор деп бодай-дыр мен. Барыын Германияға ажыл-агый социалистиг әгелерге чаартындыр тургустунарын дәәрги Аденауәрниң күзевейн турары черле билдингир. Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары боттарының социалистиг чаалап алышкыннары узуткаттынган турарын күзевейн, капитализмни катап тургузарынга чөпшәәрешпейн турары база билдингир. Аңгы-аңгы социал тургузуглуг ийи күрүнелер: социалистиг Герман Демократтыг Республика болгаш Германияның Федеративтиг капиталистиг Республиказы Германияда туруп турар төөгүүнүң ындыг фактызын ынчангаш хүләәп көөр херек. ГДР-ниң чазаа угаангыр саналды кирген: даштыкы болгаш иштики тодаргай бөлүк айтырыгларның талазы-биле ниити политиканы чорударынга керәәлиг каттыжышкын болур Герман конфедерацияны тургузар.

Герман айтырыгның талазы-биле Совет чазактың мурнундагы бүгү медеглелдерин болгаш бүрүн әргелиг ийи герман күрүнелериң туруп турары ол фактыны херекте албайн дәәрги Эйзенхауәр бодунуң чагаазынга «бо дугайында дугуржуп алганывыс ышкаш хостуг соңгуулдаларны дамчыштыр Германияны катап каттыштырарын боттандырарынче ам бистер шиитпирлиг әгелеп кириптәәл» деп база катап негеп турар.

Ынчалзажок, шак ындыг дугуржулганың кажан-даа болбаны билдингир болгай! Ол дугайын барыын талакы буржуаз парлалгада, ооң иштинде америк солучнарда болгаш журналдарда калбал-биле бижип турар. Ылангыя америк төөгүүчү Ф. Шуманның бижип турары:

«Германияға хамаарыштыр совет политиканы редакция чүүлдериниге болгаш туускай медеглелдерге хажыдар чорук айтырыгны будаарындан аңгыда кандыг сорулгалыг дәәрзин билип шыдавас-тыр мен. Рейхти катап тургузарынга Россияның удуртукчулары 1955 чылда Женевага чөпшәәрежипкеннер, а ооң сөөлүнде боттарының хүләәлгезинден ойталаннар деп катташтаанының херәә чүү ирги? Хостуг соңгуулдаларга үндезиләәш Германияны катап каттыштырары герман улустуң национал әрге-ажыктарынга болгаш Европаның айыыл чок чоруунуң әрге-ажыктарынга дүүштүр боттанган турар ужурлуг деп бедик деннелге болган ол чөвүлел хуралга чөпшәәрешкен. Герман агрессияның өскүткени делегейниң ийи дайынларынга өске киржикчилер-биле деннәәргe әң-не аар когаралдарга таварышкан чуртту удуртуп турар Москваның ажылдакчылары Германияны демилитаризастаарының болгаш нейтрализастаарының планына «Европаның айыыл чок чоруунуң» тодаргайлаашкынын Женевага, Женеваның ырак мурнунда, ол ышкаш Женеваның сөөлүнде-даа политиктиг-чүс-чүс медеглелдериниге болгаш дипломаттыг ноталарынга бергеннер.

Ындыг тодаргайлаашкын-биле чөпшәәрежип-даа азы ооң-биле чөпшәәрешпейн-даа барып болур бис. Ынчалзажок, «шынчы әвес» деп бууудадыышкынны кылырын мен бодап көөрүмге, ажык чок ышкаш-тыр».

Бо айтырыгларны дәәргилер Эйзенхауәр, Даллес, Аденауәр оларның тургузуп турары ышкаш ындыг угланыышкынга ужуражырын бодавайн турар бис дәәрзин улус демократиязының чурттарының дугайында айтырыгның-даа талазы-биле, герман айтырыгның-даа талазы-биле медеглел келген болгаш медеглеп-даа турар бис. Бо айтырыгларның талазы-биле бистиң туружувус билдингир.

Шериг сорулгаларынга херегләәр кылдыр кылган снарядтарны шылгаарынга космиктиг (планеталар аразының) делгемни ажыглаарын хорудаар, а ол ышкаш планеталар аразының делгемин ажыглаарын көрүп турар ындыг чепсекти бүдүрерин соксадыр деп негелдени дәәрги Эйзенхауәр бодунуң чагаазынга «бөгүн делегейниң мурнунда турып турар әң чугула айтырыг» кылдыр көдүрүп турар.

Оларның сонуурган турар айтырыы мындыг болганы ол ышкажыл! Бис мынча деп турар бис: атомнуг болгаш водородтуг чепсекти хорудаалынар. Ол чепсекти АКШ-та, Англияда, Совет Эвилелинде бүдүрүп үндүрүп турар. Франция база ону бодунда удавас бүдүрүп үндүрер деп чугаалажып турар. Ол чепсекти хорудаар дугайында дугуржулга деп әргеге үндезилеп чедип алдынар ийик. Ол дугуржулганың боттаныышкынын хынаары берге әвес болур ийик, чүге дизе техниканың амгы үедеги деннелинде атомнуг болгаш водородтуг бомбаларның чазылдырыышкынын чажырары ыыдаттынмас.

Ынчалза-даа хыналдаан тургузаал деп биске чугаалап турарлар. Чажыт чазылдырыышкыннарны кылырын болдурбас төлөөде, угаангыр хыналданы кылырынга бодувустуң белениврсти илереткен-не болгай бис. Ынчалзажок барыын талакы күрүнелер атомнуг болгаш водородтуг чепсекти хорудаарынга холбашкан айтырыгларны шиитпирләәрин шаптыктавышаан, ам шуут чаа айтырыгны—космиктиг (планеталар аразының) делгемни ажыглаарын хорудаар дугайын, тодаргайлаарга диптер аразының баллистиктиг ракеталарын хоруур деп айтырыгны көдүрүп турарлар. Ынчаарга Совет Эвилели ындыг ракеталарлыг, а барыын талакы күрүнелерде олар чок. Ынчангаш АКШ-тың чазаа чепсегленишкин дүжүрериниң ниити айтырыындан чүгле чаңгыс айтырыгны — диптер аразының баллистиктиг ракеталарының дугайын ушта тыртып алыскап турар, ол хирезинде кижилерни массалыг узуткаарының чепсектерин хорудаарының талазынче кандыг-даа практиктиг базым кылыксавайн турар. АКШ-тың ындыг саналының утказы чүл диле, АКШ-тың девискәәринге айыылдыг болгудег чепсекти хорудаар, а бүгү делегейни АКШ-тың коргуушкунунга тургузарынга дузалаар хире чепсектериң бүгү хевирлерин бодунуң холунга артырары болур. Ынчангаш боттарында чок чүвени хорудаарын, а боттары чепсегленирин үргүлчүләәр деп күзеп турарлар. Черле хоржок, дәәргилер, ынчап болбас чоор.

Космиктиг делгемни ажыглаарын хынаар дугайында айтырыгны чугула әвес деп болбазы билдингир, ынчалза-даа ол айтырыгны чепсегленишкин дүжүрериниң ниити айтырыының кезәә кылдыр көөр, ооң иштинде атомнуг болгаш водородтуг чепсекти хорудаар дугайында айтырыгны база көөр. Бир әвес барыын талакы күрүнелер атомнуг болгаш водородтуг чепсекти хорудаарынга, ону шенәәрин соксадырынга, Совет Эвилелин болгаш өске-даа социалистиг чурттарны долгандыр тургускан АКШ-тың шериг базаларын узуткаарынга чөпшәәрежир болза, тайбыңны быжыглаарының әрге-ажыктары дәәш, чепсегленишкинни дүжүрер айтырыгның талазы-биле дугуржулга чедип адыр дәәш диптер аразының баллистиктиг ракетазының дугайында айтырыгны база чугаалажырынга Совет Эвилели белен.

АКШ-тың империалистиг бөлүктери боттарының шериг базаларын хевәәр артырарын, бистиң кожавыста чурттарының девискәәриниден ракеталар салып үндүрериниң шөлдерин тургузарын күзеп турар болгаш Совет Эвилелиниң хоорайларын чер кырындан аштап каалтар бис деп медеглевишаан, олар биске хүн бүрүде кыжаныр турарлар. Ол дәәрге факт-тыр — АКШ-ка бис бодувустуң базаларывыс-биле кыжанмайн турар бис (черле чаңгыс-даа чуртта бистиң шериг базавыс чок), а барыын талакы күрүнелер хөй санныг ындыг базаларны тургузуп турарлар. Ынчалза-даа бис мынча деп чугаалап турар бис: бир тәә америк шериг базалары Совет Эвилелиниң кызыгаарларының чоогунда тургустунгулаан болганда, харын-даа Совет Эвилели ол базалардан ырак әвесте турар. Ынчангаш бир әвес агрессорлар дайын чорудулгаларын өскүдүптер болза, Совет Эвилели үүгле ол базаларны узуткаарынга әвес, харын ооң ыракта-даа черлерге харыы согуушкун бәәринге ажыглаар шуут ажылдаттынган, болбаазырангайжыттынган чепсектиг.

Ындыг болганда бир-бирәәвисти коргудушпаал, а кадык бодал-сеткилвисти үндүрүп, «соок дайынның» байдалын узуткаар, чепсегленишкинни әндере бүдүрүп үндүрерин хорудаар дугайында, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар төлөөде, күрүнелериң тайбың кожа-хелбәәдогунналар байдалдарын тургузар дугайында кайы-кайызынга хүләәп алдынар үндезининге дугуржулганы кылыыл. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

Совет чазак-биле дугуржуру берге, чүге дизе ол чазак бурган чок дәәр кижилерден бурган чоктардан тургустунган, а барыын талакы күрүнелериң чазактары шажын-чүдүлгелиг үндезинден тургустунган моральды удуртулга болдуруп турар, мынчангаш бурган моралы-биле харылзаа чок чазак болганда, ындыг чазак-биле канчап чугаалажыышкын чорудар боор дәәр дугайында дәәрги Эйзенхауәрниң бадыткалы-биле холбаштыр каш сөс чугаалаксан тур мен.

«Келир үе бурган чок диртип чарлаткан күрүнениң идеязыныы әвес, а бургандан коргар кижилернии, бүгү делегейниң тайбыңга ынакшылдыг кижилериниң болур» деп дәәрги Эйзенхауәр бадыткап турар.

Дәәрги президент хөй-ниити саналоналдың мурнунга канчан-да бисти бакырадын буурадырын-на күзәәни, совет удуртукчулар бурганга чүдүвес болганда олар-биле дугуржуп болбас дәәрзин чугулалап айтыксааны илден-дир. Бурган чок дәәр үзелди барымдаалаан чазак бак чүве кылып турар, бурганга чүдүүр чазак буиннуг чүве кылып турар суг деп ол чугаалап турар.

Ол дәәрге ылап шын чүвеге дүүшпес дәәрзин дәәрги Эйзенхауәр боду эки билир. Фактыларны көргүзүксеп тур мен, а фактылар дәәрге мооң дараазында чүүлдериң дугайын херечилеп турар.

Бурганга бүзүрәәрин болгаш бурган принциптерин удуртулга болдуруп турар бис суг дижип турар кижилер Египетке удур агрессчи дайынны әгеләән. Дайынны әгеләәннер бурган чоктар әвес, Совет чазак әвес, а Англияның премьер-министри дәәрги Иден болгаш Францияның премьер-министри Ги Молле олар сагызын мурнунга мөгейилеп тейлеп алган соонда Каирни бомбалаар, тайбың кижилерни, херәәженнерни, кырганнарны болгаш бичии ургуларны өлүрер деп дужаалды англи болгаш француз шериглерге бергеннер.

Ооң-биле кады бурган чок деп турар удуртукчуларлыг Совет Эвилели тайбыңга ынакшылдыг өске-даа күрүнелер-биле кады ол дайынны соксадыр дәәш дыка улуг күжениишкинни кылган. Ынчангаш ол херекке Совет Эвилелиниң салыышкыны дыка улуг болганын бүгүде билир. Ынчаарга боттарын бурганга чүдүүрлер деп санаттынып, бурганга эки херек кылып тур бис деп медеглеп турар кижилер дайынны әгеләән, а бурган чок дәәр кижилерден тургустунган Совет чазак ол дайынны соксадыр дәәш бүгү күштерин салган. Ынчангаш айтырар апаар: кымның моралы күштүгүл, кымның моралы кижиге ынакшылдыгыл?

Ооң ыңай. Чамдык чазактарның үргүлчү-ле бурган өршәәзин деп чүдүп турар удуртукчулары Сирияға удур агрессчи дайынче Турцияны бар-ла шаа-биле ыдалап турган. Ол районга хан төөгүшкүнүүт чаа дайын өөскүүр ужурлуг турган. Дайынның үнүп кәәрин болдурбас дәәш Совет Эвилели бодундан хамааржыр бүгүле чүүлдерни кылган. Ол дәәрге Совет Эвилелиниң, Совет чазактың улуг ачыхавыязы-дыр деп шуут чугаалаар херек. Кижилериң шажын-чүдүлгези болгаш кеш-өөң ылгал чокка Совет улус тайбыңны быжыглаарының әрге-ажыктарын удуртулга болдуруп турар.

Азы мындыг айтырыгны ап көрүңер: бурганга чүдүүр бис деп медеглеп турар кижилер баштыңнарында туруп турар чазактар Алжирде хан төөгүшкүнүүт дайынны ам үргүлчүлеп турар. Бурганга «чүдүүр» кижилерден тургустунган ол чазактарның шериглериниң аразында ламалар база бар, ол ламалар кижилерни өлүрерин бурган ёзузу-биле алган, Алжирде камгалал чок арабтарны өлүрүп турар боонуң типлелгези дәәш тейлеп турарлар.

Силерниң бурганга чүдүп турарынар мындыг-ла болгай дәәргилер.

База-ла чүдүүрлерден өске чазактар болза бурганның принципин олар удуртулга болдуруп турар деп медеглеп турарлар, ынчалза-даа кижилерни ынчаар хыдыырын соксадыр талазы-биле херек кырында чүү-даа ыыбайн турар. Чижәә, чамдык «чүдүлгелиг» чазактар сагызынбиле дуглаттынгаш, бурганга чүдүүрүбиле дуглаттынгаш, кижилерни өлүрүп турарлар. Ол чөптүг бе ынчаш? Англи самолеттар бичии Йемен күрүненің суурларын бомбалап, бичии ургуларны болгаш кырганнарны өлүрүп турар, бомбадан кежиниң өөң кара кижилер өлүп турар болганда, ону шажын чүдүлге моралын үревейн турар деп санап турар.

Боттарының бурганга чүдүүрүнүң дугайын медеглеп турар кижилер оларга тәарышпас чазактарны солуур болгаш гватемаланың оларга күзенчиг әвес президентизин үндүр сывырар дәәш бүгү чүвени канчаар кылганының дугайын, каш борбак монополистериң кончаазы дәәш аңаа интервенцияны канчаар организастаанының дугайын дәәрги президент утпаан чадавас боор. Ынчангаш дәәди бурганга чүдүлгени быжыглаар дәәш ону кылып турар дәәрзи-биле ол бүгүнү дуглай шып турган.

Совет Эвилелиниң бурганга чүдүвес чазаа атомнуг болгаш водородтуг чепсекти хорудаарын негеп турар, а боттарының чугааларын бурганга сүзүглел-биле әгелеп база доозуп турар күрүне ажылдакчылары өлүм нептередир чепсекти хевәәр артырарын күзәәш, атомнуг болгаш водородтуг чепсекти хорудаар дугайында дугуржулга чедип алырынга шаптыктаар дәәш чүзүн-баазын илбектәәшкиннер кылып турар байдалдарның дугайын чугаалавайн барын болбас-тыр, дәәрги президент. Черле ынчаш бир әвес бурган шынында турган чүве болза, ооң ады-биле дуглаттынар ол ажылдакчыларны бурган буруу шаппас бе ынчаш?!

А мөң-мөң болгаш мөң-мөң кижилерни, ооң иштинде камгалал чок херәәженнерни, кырганнарны болгаш бичии ургуларны өлүмге таварыштырган әң баштайгы атомнуг бомбаларны Хиросимаже болгаш Нагасакиже кымның дужаалы-биле октааныы? Ол дужаалды берген кижи АКШ-тың президентизи әрге-дужаалды әдилеп турганы билдингир-ле болгай. Дәәрги Трумэн бодун чүүлүүчү кижи деп санап, бодунуң чугаалаан чугаа бүрүзүн бурганга сүзүк-биле доозуп, тайбыңга ынакшыл, кижиге ынакшыл болгаш акы-дүңмалышкы чорук дугайында сөстер-биле чулчуруп турган. Дәәрги Трумэниң ол хире араатанзыг үүлгедиин кана-даа чугаалаваан-на болгай силер, дәәрги президент.

Совет чазак бодунуң хүләәлгелерин кезәәде ыдыктыы-биле күүседип келген болгаш күүседип турар дәәрзи, чүвени көрүп келген кижи бүрүзүнге ышкаш, Силерге база шуут тодаргай боор, дәәрги президент. Хөй-хөй удуртур ажылдакчылар боттарының бурганга чүдүлгезинин дугайын медеглевишаан, чүвени шуут-ла өскәәр кылып турары ховар әвес деп чүве Силерде база билдингир. Вьетнамга хосту соңгуулдалар чорудар дугайында боттарының хүләәлгелерин чамдык чазактар канчаар чөрчәәнинің дугайын сактып көрүпер. Өске-даа көргүзер чижектер черле әвәәш әвес-ле болгай. Ынчангаш кижилериң шажының айтырыгларын, шажын-чүдүлгезинин айтырыгларын хөелдирбәәли, дәәрги Эйзенхауәр.

Бис кижилериң шажын-чүдүлгезинин хосталгазы болгаш кижи бүрүзүнүң, улус бүрүзүнүң шажын чүдүлге талазы-биле үзел-бодалдарын хүндүләәри дәәш туржуп турар бис. Ынчалза-даа ооң-биле кады кым-даа шажын-чүдүлгезинге чагдынып алгаш, кижилерни өлүрбезин, бурганга чүдүүрүн өске улустарга хоралыг кылдыр ажыглавазын дәәш туржуп турар бис. Бо айтырыгларны маргылдааныы чылдагааны болдурбаалыңар.

Эштер! Совет чазактың саналынга харыы Англияның премьер-министри дәәрги Макмилландан, Францияның премьер-министри дәәрги Гайярдан, Германияның Федеративтиг Республиказының канцлери дәәрги Аденауәрден болгаш өске-даа чамдык чазактар баштыңнарындан алдынган.

Совет Эвилелиниң болгаш барыын талакы күрүнелериң күрүне ажылдакчыларының аразынга шуут ужуражышкыннарның ажыктының дугайында Совет чазактың саналы-биле дәәрги Макмиллан чөпшәәрежип турарын илереткен. Ооң бижип турары:

«Силерниң саналыңар-биле алырга, Совет күрүне ажылдакчыларының болгаш Барыын чүктүү күрүне ажылдакчыларының аразынга шуут ужуражышкыннар бот-боттарын билчир чорукту чедип алырынга әлүүн хемчәәл-биле идиг болур деп медеглеп турар-дыр силер. Бистиң шуптуустуң күзеп турарывыс таарыштыр шиитпирләәшкинни чедип алырынга ындыг ужуражышкыннар тускай рольду ойнаар дәәрзи-биле чөпшәәрежип турар мен».

Бедик деннелге чөвүлел хуралды чыылдырар дугайында Совет чазактың саналын англи чазак өөренип көрүп турар болгаш харыы арай соңгаар бердинер деп, Англияның премьер-министри медеглаан.

Улустар аразының әң соңгаарлаттынмас айтырыгларын таарыштырып шиитпирләәринге әң бедик деннелге чөвүлел хуралды чыылдырары хамыктың мурнунда негеттинип турар деп түүнелди англи чазак әчизинде барып кылыр боор деп идегелди илередип турар бис.

НАТО-да бактаан турар чурттарының болгаш Варшава керәәзиниң чурттарының аразынга керәә чарар дугайында саналды дәәрги Макмилланның кириргени билдингир.

Халдашпас дугайында керәәни чогуур чурттарының аразынга чарар дугайында дәәрги Макмилланның медеглелин Совет чазак таарымчалыг кылдыр көрүп турар.

Ооң соонда, кандыг-ла күштериң саалдары-биле чүве ийик, дәәрги Макмиллан бодунуң баштайгы саналындан әлүүн ойталаан. Ооң-биле холбаштыр мындыг айтырыг үнүп кәәр—чамдык бөлүктер халдашпас дугайында керәәниң бодунуң идеяларындан көргүп турар әвес бе? Ол керәәни чарар дәәш Совет Эвилели чайгылыш чокка демисежип келген болгаш демисежип турар, ол керәәниң идеяларын үйбыңга ынакшылдыг бүгү улустар болгаш чамдык күрүнелериң чазактары улам-на хөй-биле деткип турар.

Дәәрги Макмиллан Соңгу-атлантика эвилелиниң туруп турарын болгаш барыын талакы күрүнелериң амгы даштыкы политиказын камгалап, ооң-биле чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле чугаалажышкыннарны үскени дәәш харысалганы Совет Эвилелинче чүүй каарын орадажып турар. Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле Совет Эвилелиниң саналдааны планны, ылангыя чепсегленишкинни дүжүрериниче орукта бирги өазым болур ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадырының болгаш ядролуг чепсекти хорудаарының планын ыыттавайн әртөөш, барыын талакы күрүнелериң хүләәп алдынмайн барган планын чепсегленишкинни дүжүрер талазыбиле чугаалажышкыннарга үндезин кылдыр бирги чергеге дәәрги Макмиллан база катап тургузып турар. Атомнуг болгаш водородтуг чепсектен хостуг зонаны Европага тургузар дугайында саналды херек кырында ол хүләәп албайн турар.

Совет чазактың декабрь 10-да чагаазында көдүрген чамдык айтырыгларына харыылар дәәрги Макмилланның чагаазында чок, ылангыя Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүк дугайында, Германияда даштыкы чепсектиг күштериң саным кыырар дугайында, бот-бодунга бүүрешпес чорукту болгаш каразышкынның сеткил сагыжын төрүттүүдүү турар дайын пропагандазын парлалга-биле болгаш радио-биле чорудуын соксадыр дугайында совет саналдарының талазы-биле чүү-даа чугаалавайн турар.

Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадыр талазы-биле Совет чазактың боттуг саналдарынга удуруп Францияның премьер-министри дәәрги Гайяр бодунуң харыы чагаазында чугаалап турар. Ядролуг чепсекти ажыглаарындан ойталаар дугайында совет саналга чөпшәәрежип турар чоруунга чылдак кыдыр ындыг лемчеглер дайынның айылын әвәәжедиринге идиг болбайн, харын-даа ону күштелдирип болур ийик деп ол айтып турар. Кандыг-даа агрессияны чамдык күрүнелериң холунда ядролуг чепсектиң бар турар чоруу боду-ла соксадын болур аргалыг деп турар.

Тайбыңга чуруттаарын күзеп турар болгаш чаа дайынның кыжанынга удур демисежип турар бөгүүн кижилер ындыг бадыткалдар-биле чөпшәәрежири кандыг-ла болду. Шынында атомнуг болгаш водородтуг бомбаларлыг самолеттар хүн бүрүде болгаш шак бүрүде баш кырында ужудуп турар үеде канчап шөлүүн чурттаар боор. Ол байдал бажын кестирер деп шаажылаттырган кижиниң бажының кырында бижек бизи соолаңайнып турарыбиле дөмей әвес ийнен. Ынчангаш ол кижи демги бижек кажан эштке дәәп, ооң оажын одура кезиптерин билбейн, манап чыдар апаар ужурлуг ышкажыл. Ол дәәрге коргунчуг байдал-дыр. Күрүнелериң удуртур ажылдакчылары, ылангыя, атомнуг болгаш водородтуг чепсекти хорудаар дугайында айтырыгны шиитпирләәри хамааржыр улуг күрүнелериң удуртур ажылдакчылары болза, кижи төрелгетенни коргунчуг кыжаныгдан чайладыр, ол аар чүдүргени кижи төрелгетенден адырар төлөөде, ол айтырыгны дүрген шиитпирләәр дугайында сагыш салыр ужурлуг.

Европа айтырыының политиктиг талазын херекте албайн турар дәп үндезиләәш, дәәрги Гайяр Европаның төвүнде атом чок зонаны тургузар дугайында ажыктыг саналга чигзинин турар.

НАТО-нуң болгаш Варшава керәәзиниң чурттарының аразынга халдашпас дугайында керәәни чарар дугайында совет санал база хүләәп алдынмайн турар.

Ынчалза-даа дәәрги Гайяриың чагаазының төнчүзүнде чөпшәәрешпейн барыын болбас чугаалар бар. Бистиң чазактарывыс боттарының чорудулгазынга бот-боттарын билчириниң болгаш өй-тавында болур чоруктуң ёзузун удуртулга болдурган турар ужурлуг ийик, «тодаргай айтырыгларны таарыштырып шиитпирләәрингe чамдык черге-биле-даа, идиг болур дугуржулга... кажан-даа агрессия кылбас деп дугуржуп турар күрүнелериң быжыг күзелиниң байырлыг бадыткалы-биле быжыглаттынган болур ийик» деп ылаңгыя ында айтып турар.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазыбиле «бистиң чөпшәәрежип турар айтырыгларывысты база катап көөрүүнүң орудтарын өөренип көөрүнге», а ол ышкаш «Европаның боттуг айтырыгларының дугайында», ооң иштинде Совет чазактың кирген телевиледдериниң талазы-биле чугаалажылганы каптаттаарынга белеиив чагаада чугаалап турар.

Чазактар Баштыңнарының чөвүлел хуралын чорударының принциви-биле чөпшәәрешкеш, дәәрги Гайяр болза улам бедик деннелге болдунуп болур чөвүлел хуралдың программазын чогуург-биле төдаргайлаар төлөөде, даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралын баштай чорудары-биле үстүнде саналды холбаштырып турар, даштыкы херектер министрлериниң сорулгазынга айтырыгларның алыс утказын шуут чугаалажыры кирбес ужурлуг деп сагындырын турар.

Француз чазактың ол туружу АКШ-тың чазааның туружундан ылгалып турар, ынчаарга АКШ-тың чазаа улустар аразының айтырыгларын алыс утказыбиле чугаалажып көөрүнге даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралын чыылдырарын негеп турары билдингир болгай.

Германияның Федеративтиг Республиказының чазааның туружун чугаалаваа база аргажок. Январьның 15-те радио дамчыштыр чүве чугаалааш, Германияның Федеративтиг Республиказының канцлери дәәрги Аденауәр болза, Совет чазактың чагааларын бот-боттарын билчир чорукту чедип алырынче шыңгыы оралдажышкын чок ыяк белеткәән чөңгәә кылдыр тодарадып чугаалап турган. Ол болза, «Советтер амгы үеде хамыктың мурнунда делегейге хөлүүшкин нептередирин оралдажып турар» дәәр дугайында үндезин чок медеглелди кылган. Ол ындыг барымдаа чок бадыткалдар дәәрги Аденауәрниң бодунуң сеткили болуп артып калзын.

Чөвүлел хурал чыылдырары чүү-даа бербес, чүге дәәрге, бир әвес ол чедишкиниг болбас болза, ол чорук байдалдын улам улуу-биле чидигленириниге харын чедирер деп дәәрги Аденауәр чугаалап турар. Ындыг болза-даа, әмин әрттар ооң санныг киржикчилерни чалаан херәә чок болгаш ыяк дипломаттыг белеткелди кылырының әргазы-биле бот-боттарын билчир чорукту чедип алырынга аргалар бар туруп турар-дыр дәәрзин доктаадыры әргежок чугула деп немелде тайылбырны кирргеш, чөвүлел хуралды чыылдырарының дугайында санал-биле чөпшәәрежир болза чогуур.

Атомнуг чепсектен хостуг зонаны Төп Европага тургузарының планына дәәрги Аденауәр база удурланып турар.

Совет чазактың Чагаазынга бодунуң албан ёзугаар харыысында дәәрги Аденауәр болза, Германияны катап каттыштырарының айтырыының талазы-биле Совет чазактың туружун шын әвес тайылыырлап турар. Дөрт күрүнелериң чазактарының Баштыңнарының Женевага болган чөвүлел хуралынга Германияны катап каттыштырарының дугайында айтырыгның талазы-биле дугуржулга чедип алдынган турган дәәр чергелиг ол бадыткап турар. Ындыг бадыткал херек кырында шынныг чүүлге дүүшпейн турар болгаш барымдааларга чөрүүжүп турар дәәрзин мен шагда-ла чугаалаан мен.

Дәәрги Аденауәрниң чазааның әәлүүн туружу чүгле делегейниң хөй-ниитизинге әвес, харын база Барыын Германияның бодунга чөгенишкинни болгаш буруу шавыышкынны болдурган. Дәәрги Аденауәрниң харыы чагаазы: «чепсегленишкиннерни дүжүрериниң айтырыынга база катап каттыжышкынның херәәнге черле кандыг-бир дешилге болурунга идигни бербейн турар, чүге дәәрге, чок болза буруудадыышкынны хүләәп албазы-биле, чок болза Москваның адрезинче билдингир чемелерни каптаатаары-биле ол чагаа кызыгаарлаттынып турар. Чепсегленишкиннерни дүжүрериниң херәән бурунгаар шимчедириниң тодаргай аргаларын хүләәп албайн турар» деп, социал-демократтыг партияның бундестагта фракциязы медегләән. «Атомнуг чепсектен хостуг зонаны Европага тургузарының идеязын федералдыг чазак шуут хүләәп албайн турар» барымдааны хостуг демократтыг партияның бундестагта фракциязы база буруу шаап турар.

Эштер! Чазактар Баштыңнарының киржилгези-биле бедик деннелге күрүнелериң удуртукчу ажылдакчыларының чөвүлел хуралын чыылдырарының әргежок чугулазының өйү черле келген деп Совет чазак санап турар. Ындыг чөвүлел хуралга киржиринге бис кандыг-даа үеде белен бис.

Соңгаарладыышкын чокка шиитпирлеттинери негеттинип турар болгаш харын бөгүн-не шиитпирлеттинген туруп болур делегейниң черле тодаргай ындыг айтырыглары амгы үеде бар бе кандыгыл? Аңаа чүгле чаңгыс харыы туруп болур: ийет, ындыг айтырыглар бар болгаш олар әвәәш әвес.

Бодунуң узуткакчы күжү улам-на күчүлүг болу берип турар чепсектерни бүдүрер талазы-биле хар көшкеш дег өөп турар әндере чепсегленишкин ха-

(Төнчүзү 4-кү врында).

ДЕЛЕГЕЙ БАЙДАЛЫНЫҢ ЧАМДЫК АЙТЫРЫГЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Белорус ССР-ниң көдээ ажыл-агыйының мүрнакчыларының хуралынга 1958 чылдың январь 22-де эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Төнчүзү).

лаштыг дайынның айылын тургузуп турар амгы байдалда улустарның салымчолу дээш бичии-даа дийик сагыш салып турар күрүне ажылдакчылары идепкей чок артып калып, оон-биле эштежип олуруп болур бе, кандыгыл?

«Соок дайынның» байдалы ол айылды улам-на чоок болгаш боттуг болдура берип турар чорук-биле эштежип олуруп болур бе, кандыгыл?

Бирги ээлүгеде чугаалажып көрзе чогуур айтырыгларның талазы-биле бодунуң үзел-бодалын бүгү күрүнелерге Совет чазак албан ёзузу-биле шагда-ла дыннадып берген. Оларның чамдыктарын адап көрейн.

Шенелде частыышкыннарның кижилерниң кадынга хоралыг саалдарын ындыг арга-биле узуткаар төлээде **атомнуг болгаш водородтуг чепсектиң шенеледелерин доп-дораан соксадыр дугайында** дугуржуп алырынга чүү моондактап турарыл? Ол айтырыгны эң-не далаштыбиле чугаалажып көөрүнүң өйү келбээн чүве бе? Оон өйү шагда келген!

Адактың сөөлүнде **«соок дайын» дижир үүлдү соксадыр дугайында** дугуржуп алырының өйү келбээн чүве бе? Он ажыг чылдарның дургузында делегей «соок дайынның» байдалында туруп турар, ол чорук улустарны төөредип турар. Аңаа үндезилеттингеш тайбыңның дайыннары болза улустарның аразынга өжээннежилгени болгаш көрүшпес чорукту нептередип, дайынзырак хөөннерни күткүп турарлар. Дөвүпчүктү куду атомнуг дайынче улам-на ыңай делегейни чыгып турар «соок дайын» болгаш чепсегленишкиннерни эндере бүдүрери, — бо болза, аразында сырый харылзаалыг үүлдер болур. «Соок дайынны» узуткаларының өйү келбээн чүве бе? Оон өйү шагда келген!

Барыын талакы чамдык чурттарда хүн-хүнү-биле чорудуп турар болгаш улам-на калчаалыг шынарлыг болу берип турар **дайын пропагандазын соксадыр дугайында** база ынчаар чугаалаза чогуур. Дайынче, оон иштинде атомнуг дайынче ажыы-биле кыйгырып үргүлчү чүве чугаалап турар хамааты-даа, шериг-даа кижилер АКШ-та бар болуп турарын кым ындыг эвес деп шыдаарыл? Ындыг хевирниң пропагандалыг шуугаазыннары амгы үеде эмин эртир айыылдыг херек болу берип турар дээрзин миннип көөр ей келген, оон моон ыңай үргүлчүлээрин болдурбас херек.

Амгы үеде Германияда болгаш Европаның еске-даа күрүнелериниң девискээрлеринде туруп турар даштыкы шериглерниң санын кызырар дугайында дугуржулга чедип алырының үзүн келген деп бис база санап турар бис. Оон-биле кадыл, ол шериглерни кызырарының дугайын чугаалаарывыста, ол чорук чүгле эге, баштайгы чада болур ужурлуг деп бодап турар бис, чүге дээрге, угунда барып херек болза, еске күрүнелериниң девискээрлеринден даштыкы бүгү-ле шериглерни бүрүү-биле үндүрериңге чедирер ужурлуг. Бо чорук тайбың үеде черле билдингир эвес чүве бе? Ол чугула базымны бети дээрге-ле хамаарышкан күрүнелерден боттандырарының эргежок чугулазының дугайында харын бөгүн-не дугуржуп алырының талазы-биле айтырыгның шиитпирлеттинер өйү чедип келбээн чүве бе?

Герман Демократтыг Республика, Польша, Чехословакия болгаш Германияның Федеративтиг Республиказы ышкаш ындыг күрүнелерни хаара тудуп гүрар, **ядролуг чепсектиң кандыг-даа бол хевириңден хостуг зонаны Төп Европага тургузары** дег ындыг чугула айтырыгны шиитпирлээриниң эргежок чугулазын амыдырал бодуу-ла чугаалап турар. Ындыг зонаны тургузарынга боттарының төпшээреп турарының дугайын ол күрүнелериниң үжү медеглээн билдингир болгай. Польшаның чазааның идип үндүргени ол саналды боттандырар чорукту тайбыңның хөрээнге онза чугулазын болгаш ажыктыын бүзүредип турган хөрээ-даа чок.

Атомнуг болгаш водородтуг чепсек чок зонаны Европага тургузар дугайында айтырыгны шиитпирлээрде чогуур коятрель негеттинер дээрзиниң дугайы даштыкы чамдык ажылдакчылар медеглеп турарлар. Совет Эвилели ол саналдарны үүгеалажып көөрүнге болгаш эргежок чугула контрольду тургузарынга төпшээрээринге белен.

Чоокку болгаш Ортаакы Төөн үүкте байдалдың дугайында айтырыг база соңгаарладыышкын чок болуп турар. Бүгү кижи төрелгетенни дайынның халавынче киириптериниче кыжаныр турган айыыдыг дайын одагларының ол районнуң олбо черлериниге үнүлеп келип турганының дугайында сөөлгү чылларда силербиле бис шуптувус каш-даа удаа хереччилер болуп келген болгай бис. Харын мооң ужурунда бис болза, Чоокку болгаш Ортаакы Төөн үүктүң айтырыгларын шиитпирлээрде күш хереглээриниден болгаш ол районнуң чурттарының хөрөктерин холгаарлаарындан ойталаар дугайында болдунар-ла дүргени-биле дугуржуп алыры улуг күрүнелериниң хүлээлгези болур деп санап турар бис.

Адактың сөөлүнде, күрүнелериниң аразында садыг солчуушкунунга ылгаш көөр чорук, янзы-бүрү хевириниң хоруудалдыг даңзылар болгаш оон-даа еске ол янзылыг өнедиин кылган моондактар ышкаш, **улустар аразының экономиктиг харылзааларының талазында** ындыг кадык эвес болуушкуннарны узуткаарының эргежок чугулазындан кым ойталап шыдаар деп. «Соок дайынның» байдалында тургустунгулаан ол бүгү моондактар болза, улустар аразының садыглажыышкының хостуг хөгжүдериниң оруунга ол моондактарны тургускан күрүнелериниң боттарынга безин ажыкты бербейн турар болгаш делегейниң байдалын үүгле хораннап, тайбыңның дайыннарының дээрбезинче сугну кудуп турар дээрзин бүзүредии-биле чугаалап болур.

Шуудуу-биле чугаалаарга, садыглажылга талазы-биле ылгай көөр чорук харынна ол байдалды хораннаары-биле тургустунган. Бир эвес чамдык чурттарның чагырыкчы бөлүктери ындыг арга-биле Совет Эвилелиниң шериг күчүзүн кошкадырын кордап турган болза, оларның оозундан чүү-даа болбайн барган. Бир эвес Совет Эвилелинге стратеттиг бараанарны садыглаарын чөпшээрептер болза, ол чорук бистиң чуртувуста шериг күчүзүн быжыглаарынга, шериг әртемин болгаш техниказын хөгжүдеринге кандыг-бир черге-биле дузаны чедирип болур деп. чамдыктар ынчаар бодап тургулаан хевирлиг. Ынчалза-даа ындыг үзел-бодалдың бүрүү-биле үндезин чогун амыдырал көргүскен. Садыглажыышкын талазы-биле кызыгаарлаашкыннар болгаш ылгай көөр байдал туруп турда, Совет Эвилели болза, ада-чурттуң әртеминиң болгаш техниказының хөгжүлдезинге, бодунуң индустриязының күчүзүнге даянып алгаш, чепсегленишкиннериң эң дээре хевирлерин тургузуп алган, ол чорукту барыын талакы күрүнелер боттары хүлээп билингеннер дээрзи билдингир болгай. Бис боо-чепсек садыглажыышкының дугайын чугаалавайн турар бис, — бодувустуң боо-чепсээвисти бистиң садыглаар бодавайн турарывыс-биле бир дөмей, барыын талакы чурттар боо-чепсекти база садыглавазыннар харын. Бис боо-чепсек садып алыр деп кордал-даа салбайн турар бис ынчаш. Чугаа болза еске чүве дугайында — чурттарның арызынга чогумчалыг садыглажыышкын дугайында чоруп турар.

Улустар аразының садыглажыышкынына ындыг кызыгаарлаашкыннар болгаш ылгай көөр чоруктар чүү чүвеге хереглил? Олар болза делегейни дүшкүүрлүг байдалга тудуп турарынга, улустуң чугаалажыры ышкаш, сугну боранныг алгаш боранныг сугдан балык тударынга херек болуп турар. Бо таварылгада барыын талакы күрүнелериниң чагырыкчы бөлүктери бүдүмчелиг эвес, харын мырыңай еске бодалдарны удуртулга болдуруп турары тодаргай-дыр.

Бистиң бодалывыс-биле алырга, күрүнелериниң удуртукчуларының чөвүлел хуралынга доп-дораан чугаалажып көөрүнге белен деп санап болур үүгле каш айтырыгларны мен чижек кылдыр адагыладым. Күрүне удуртукчуларының бедик деңнелге ужуражыышкынынга чугаалажып көрүп болур болгаш ол айтырыгларның талазы-биле чогуур ажыктыг түңнелдерни чедип ап болур еске-даа чугула айтырыглардан бис ойталавайн турар бис.

Ийи талаларның күзели турда хөй-хөй айтырыгларның талазы-биле дугуржуп ап болур дээрзи боду-ла билдингир. Ынчалза-даа бедик деннелге чөвүлел хуралжыктыг түңнелдерни чедип ап болур төлээде, туруп турар байдалды хүлээп көөр. делегейде күрүнелериниң ийи системалары — капиталистиг болгаш социалистиг системалар туруп турарын хүлээп көөр, тайбың кожа-хелбээ догуннаарының принципин хүлээп көөр, еске күрүнелериниң иштики хөрөктеринге холгаарлавас херек. Бир эвес ол бүгүнү хүлээп көрген турар болгаш барыын талакы чурттарның чагырыкчы бөлүктери улустар аразының айтырыгларын социалистиг чурттарга улур дайын чорударының аргазы-биле шиитпирлээринче оралдашпас болза, ынчаарда тайбыңны быжыглаарының эргежыктарынга таарыштыр улустар аразының шиитпирлээр өйү келген айтырыгларының талазы-биле дугуржуп алырынга кандыг-даа берге таварышпас. Бир эвес туруп турар байдалды хүлээп көрбес, социалистиг күрүнелерни тоон көрбес, оларның бот эргелерин үрээр, оларның иштики хөрөктеринге холгаарлаар чүве болза, ынчаарда дугуржуп ап канчап-даа шыдаттынмазы тодаргай. Ындыг политика болза «соок дайынның» политиказындан, дайынның политиказындан еске чүве эвес-тир. Ынчалза-даа ол арганы Совет Эвилелинге удур шагда-ла шенеп көрген болгаш ындыг политиканың күзекчилери долу аштырыышкына таварышканы билдингир. Совет Эвилели карачаңгыс социалистиг чурт болуп турда ындыг турган. Ынчаарга Совет Эвилели социалистиг карачаңгыс чурт эвес апарган, социализмниң күчүлүг лагериниде оон-биле кады улуг Кыдат Улус Республика, Европаның болгаш Азияның бүгү социалистиг чурттары туруп турар, ол лагерьде миллиард хире кижи каттышкан туруп турар амгы үеде империалистер чүү-чүвеге кордап болурларыл. Чүгле үгаан-бодал чоктар болгаш авантюристер ону херекке албайн барып, улустар аразының айтырыгларын дайынның аргазыбиле шиитпирлеп болур деп кордап болуррлар. Бир эвес империалистер чаа дайынны өскүдүптер болза, ол чорук ону эгелээн кижилериниң өлүп дүжериңге чайлаш чокка чедирер. Санап четпес качыгдалларны болгаш хан төгүүшкүннүг дайыннарны кижи төрелгетенге таварыштырып турар ындыг тургузугну улустар кеззэ-мөңгеде узуткаарлар.

Тайбыңны быжыглаарынче болгаш күрүнелериниң аразында харылзааларга улуг бүзүрежир чорукту тургузарынче угланган кандыг-даа айтырыгларны чугаалажып көөрүнге, ол айтырыгларны күрүнелер-биле чугаалажып көөрүнге Совет чазак белен. Рак, туберкулез болгаш малярия ышкаш, кижи төрелгетенге ындыг халаптыг аарыгларга удур демисел талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының күженишкиннерин каттыштырарының эргежок чугулазының дугайында идеяны чоокта чаа бодунуң чугааларының бирээзинге дээрги Эйзенхауэр идип үндүрген. Бис болза оон-биле чөпшээрежип болур деп санап турар бис. Чижээлээрге, полиомиелитке, шартылаага, сапка, ящурга удур демисел дээн ышкаш еске-даа хөй-хөй айтырыгларны адап болур ийик. Шартылаага удур демиселге Иран-биле болгаш Афганистан-биле кады ажылдажылганы бис чедишкинниг чорулуп турар бис. Кады ажылдажылганы черударынга бистиң талавыстан үүгле моондак кылбайн турар эвес, харын база ол кады ажылдажылганы калбартырын бүгү хемчеглер-биле бистиң оралдажып турарывыс ындыг айтырыглар эмнежок болгай. Бо айтырыгларның чамдыызы амгы үеде бистиң чуртувуска чидиг болгаш кыжаныглыг эвес болуп турар болза-даа, ындыг айтырыглар онза боттуг болуп турар чурттар-биле кады ажылдажырынга белен бис. Ындыг айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле бодувустуң күженишкиннеривисти еске чурттарның күженишкиннери-биле сеткил ханып каттыштырар бис.

Ынчаарга мени шын билип ап көрүңер, дээрги президент, улуг чурттарның аразында чөпшээрежир чорукту кижи төрелгетен ол айтырыгларның талазы-биле манап турар чүве эвес болдур ийин. Күрүнелериниң аразында харылзааларның талазы-биле үндезин айтырыгларны шиитпирлээрин бүгү чурттарның кижилери идегел-биле болгаш дувүрээзин-биле хайгаарап турарлар. Кижилерге хыдыышкынныг дайын кыжанмазын дээш, кижилер удуп чыткылап алырда олар оон ссонда одунмайн баар бис деп кортпазын дээш, ол дайынга боттарының ашактарын, адаларын, ургуларын, кадайларын, иелерин чидиреринден олар кортпазын дээш, хамыктың мурнунда улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарын бүгү чурттарның кижилери маңып турарлар.

Ол дугайын бис хамыктың мурнунда бодаар херектиг бис, чүге дээрге амыдыралчы чугула айтырыгларны шиитпирлээрин хөлзег-биле болгаш идегел-биле делегейниң бүгү кижилери манап турар, бүгү кижи төрелгетен манап турар. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Эштер! Улустар аразынга тайбыңның болгаш найыралдың ленинчи туруштарынга, янзы-бүрү ниитилел системалардыг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының туруштарынга Совет чазак болгаш бистиң партиявыстың Төп Комитеди кеззэде туруп келген болгаш быжыы-биле туруп турар. Өске күрүнелериниң иштики хөрөктеринге шуут холгаарлавазын күзеп турар бис. Ол үреп болбас чуруумну шынгыызы-биле сагып турар бис база сагыыр-даа бис. Улуг-даа, бичедаа бүгү күрүнелер өске чурттарның хамаарышпас чоруун болгаш бот эргезин хүндүлээри, улуг күрүнелериниң аразында харылзааларны экижидер чорукту биче күрүнелериниң эргеажыктарынга каража чедирип турган кылып болбазы база эргежок чугула. Ол чаагай сорулгаларны чедип алырынга бодувустуң талавыстан моон соңгаар-даа бүгү үүлдерни кылыр бис.

Улустар аразынга тайбың болгаш найырал дээш демисежип турар күштер амгы үеде хемчээл чокка өскен болгаш чайгылыш чокка өзүп үргүлчүлевишаан. Совет Эвилелиниң, Кыдат Улус Республиканың, Европаның болгаш Азияның бүгү социалистиг чурттарының улустары, бүгү чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партиялары ол күштериниң бирги олуруунда демисежип чоруп турарлар. Коммунистиг болгаш ажылчын партиялларның Москвага болган Чөвүлел хуралынга хүлээп алдынган Тайбыңның манифези бүгү делегейниң кижилериниң чүректеринге изиг үүлдүзүнүүшкүнү болдурган. «Делегейге—тайбың!» деп кыйгырыг болза черниң бүгү диптериниң улустарының чүткүдериниң болгаш күзел-соруктарының өзүлүг илерээшкини болу берген.

Харын-на мооң ужурунда чамдык күрүнелериниң чагырыкчы бөлүктери боттарының өзүлүг сорулгаларын чаап чажырар ужурга таваржып турарлар. Агрессчи планнарны дөгеп үндүрбүшаан, улустарның серемчилелин кошкадыр дээш, олар болза тайбынга ынакшылдыг чүве дег домактарны үргүлчү чугаалап турарлар.

Мындыг байдалдар турда, тайбың дээш демиселге бедик организастыг болгаш сырый каттышкан болуру, бүгү делегейге тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар талазы-биле чүткүлдүг болгаш кызымаккай болуру улустардан негеттинин турар.

Коммунистиг тургузуушкуннуң улуг планнарын боттандырып турар бодунуң Төрээн чурту дээш чоргаарал-биле, бодунуң эгээртинмес күжүнге чайгылыш чок бүзүрел-биле совет улус тиилелгеден тиилелгеже быжыг базым-биле бурунгаар бар чыдар. Ленинчи орук-биле коммунизмниң тиилелгезинче Совет Эвилелиниң улуг Коммунистиг партиязы бисти эдертип аппар чыдар. **(Диңмиттиг, үр адыш часкаашкыннары. Бүгү кижилер туруп келген. Залдан кыйгылар: «Төрээн Коммунистиг партиявыска алдар!» (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны). «Бистиң партиявыстың ленинчи Төп Комитеди делгерезин! Ура!» (Диңмиттиг, үр адыш часкаашкыннары).**

Ном тарадылгазының айының түңнели

Бистиң обласка 1957 чылдың ноябрь 24-тен декабрь 31-ге чедир ном тарадылгазының айы эрткен. Айның дургузунда ниитизи-биле 302 муң ажыг рубльдин янзы-бүрү номнарын ажылчы чоннарга саткан.

Совет литератураның тарадылгазынга комсомолчулар болгаш аныяктар идепкейлиг киришкеннер. 552 ном тарадыкчылары 135 муңдан хөй рубльдин номнарын таратканнар.

Хөй-ниити организаторларының болгаш ном тарадыкчыларының эки ажылын кичээнгейге албышаан, ном тарадыр айлы эрттирер талазы-биле область комиссиязы тарадылга айын чедишкиниг эрттирген дээш ийиги черни Каа-Хем районга, үшкү черни Эрзин районга тывыскан. Ном тарадыкчыларының күжү-биле ном садарының тургускан планын чаңгыс-даа район күүсетпээнинден бирги черни кайыдаа районга тывыспаан.

Ном тарадылгазынга идепкейлиг киришкен активчилерни ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижиктери-биле болгаш өртектиг белектер-биле шаннаан. Оларның аразында Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозта А. Иванов, Тес-Хемниң Чыргаланды чеди чыл школазында Хургүл-оол болгаш оон-даа өскелер бар.

А. ЕМЕЛЬЯНОВ.

Тудуг материалын белеткеп турар

Бии-Хем районнуң «СЭКП XX съезциз» көдээ ажыл-агый артелиниң Ширненге удуртурган ыяш кезер бригадазы ССРЭ-ниң Дээди Советинин сонгулдаларынга алдаржыткан бот хүлээлгени алганнар. 545 кубометр тудуг ыяжын белеткээш, оон 300 кубометрни тудуг шөлүнде сөөрттүп чедирген.

Колхоз баштаар чери малчыннарга чурттаганың 8 бажының, бир чүнар бажыңны болгаш уруглар яслизин тударын планнаан. Көрдүнген планны материал-биле хандырар дээш Көк-оол, Чанчыпай, Чазым, Чурукай, Баларчы ышкаш хүн онаалдазын 150 хуу күүседип турар мурнакчылар хөй.

М. ӨРТЭЗЛЕК.

• • •

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» болгаш «Чолураа» колхозтары кижи эмнелгезиниң бажының тудар. Колхозтарның тудуг бригадалары тудуг материаддарын белеткеп эгелээн.

Н. БАЗЫР.

• • •

Өвүр районнуң «Совет тываның 5 чылы» көдээ ажыл-агый артелиниң баштаар чери 1958—59 өредилге чылында олаар ыяш белеткеп бээри-биле колхозча школа-биле керээ чарган. Ам 800 кубометр токпакты колхозчу хөрөөженнер хап тургускан. Ортумаа, Кызыл-уруг ышкаш хүнде онаалдаларын ажыр күүседип турар мурнакчылар хөй.

Т. ДОРЖУ.

Күш-культура болгаш СПОРТ

Үш хүннүң чидиг демиселинин түңнелинде

Совет Армияның 40 чыл оюнга таварыштыр Кызыл хоорайда күш-культураның адакы коллективтериниң аразында хаак болгаш коньки маргылдаалары болуп

өрткен. Маргылдааны хоорайның өредилге болгаш бүдүүлге, албан черлери кылдыр ийи бөлүкке эрттирген. Маргылдаа оолдарның 10 километрге, хөрөөженнеринің 5 километрге эстафетазы-биле эгелээн. Аңаа оолдардан башкы институдунуң болгаш «Динамонуң» командалары, хөрөөженнерден башкы институдунуң болгаш автотрестиң командалары бирги черлерни алганнар.

Маргылдааның ийиги хүнүнде оолдар 15 километрге, хөрөөженнер 5 километрге чаржып үнүшкеннер. Оолдардан Потылицин биле Савостьянов (тудуг трези), хөрөөженнерден Давыдова (башкы институду) олар-ла эрттип келирлер боор деп улус чугаалажып турган. Чүге дээрге, олар шупту бирги разрядчылар. 57 минута 15 секунда эрткениниң сөөлүнде Чоксум (башкы институду) бир дугаарында чедип келген. Аңаа ол эрткен болгаш бирги разрядтың нормазын алырындан үүгле 5 секунда озалдаан. Оортан Потылицин 3 минута 45 секунда озалдап келген. Хөрөөженнерден 23 минута 11 секундада маннаш, Давыдова бирги черни алган. Ийиги черни Осипова (автотрест) ээлээн — 26 минута 14 секунда.

Маргылдааның сөөлгү хүнү. Оолдарның 30 километрге, хөрөөженнеринің 10 километрге маргылдаазы онза солун болган. Аныяк хаакчы Чоксум мурнуку хүнде 15 километрге бирги черни алган соонда, улустуң бүзүрелин ол чаалап апкан. Ынчалза-даа бо хемчээлдің чарыжының киржикчилериниң аразынга мергежилдиг хоочун хаакчылар Путилов (даг экспедициязы), Савостьянов, Потылицин болгаш Прюханов (көдээ ажыл-агый техникуму) олар база бар турган.

Аныяк хаакчы Чоксум эгелээрде 15 ажыг кижиниң сөөлүнден үнген. 20 километрни эрттип чорда оон мурнунга чаңгыс Потылицин чораан. Эң сөөлгү дээскинигде Чоксум темпизин улам дүргедеткеш, хамык улусту мурнап, бирги черни ээлээн. Оон шагы 1 шак 57 минута. Оонбиле кады ол бирги разрядтың нормазын дужаап шыдаан. Путилов 2 шак 25 секундада келгеш, ийиги черни өжелевишаан, бирги разрядчы деп адын камгалаан.

Хөрөөженнерден 43 минута 36 секунда маннаш, Охотникова (башкы институду) эрткен болгаш бирги разрядтың нормазын дужааган. Германова («Динамо») 45 минута 53 секундада маннаш, ийиги черни ээлээн.

Дагдан үшпайн дүрген бадарынга оолдардан Уколов (башкы институду), хөрөөженнерден Осипова (автотрест) олар бирги черни өжелээннер.

Коньки талазы-биле оолдарның 500, 1500, 3000 болгаш 5000 метрге, хөрөөженнериниң 500, 1000, 1500 болгаш 3000 метрге маргылдаазы болган. Оолдардан эрткен чылдың чемпиону Табуев (типография) бүгү дистанцияларга бирги черни өжелеп, үүгле 1500 метрге Чащухинге (башкы институду) аштырган. Ийиги черни Чащухин ээлээн. Хөрөөженнерден Антипина («Динамо») үүгле 500 метрге Соколовага (көдээ ажыл-агый техникуму) аштырган, еске дистанцияларга тиилээн. Соколова ийиги черни ээлээн.

Маргылдаа болуп турган хүннерде спортчулар организастыы-биле кээп турганнар. Ындыг турбуже судьяларның (кол судья Сидоров) маргылдааны организастыг эрттиреринче четче сагыш салбайн турганындан чогуур шагында эгелевес үүлдер таваржып, хаакчылар хей мынаар ужурга таваржып турганнар. Ол ышкаш маргылдааны шын эвес хемчээлдиг дистанцияга эрттирген.

Бо будулгаазының түңнелинде судья болуу боттары чугаалашкаш, ол дистанцияга маннаан хаакчыларның шагынга 20—20 минуталарны аңаа-ла өмей саналаннар.

Бо чорук болза күш-культураның болгаш спорттуң хоорай база область комитеттериниң маргылдааны бедик түңнелдиг болгаш организастыг эрттиреринче салыш салбаанын айтып турар.

А. ТЫРТЫК-КАРА.

Чуруктарда: Үстүнде Э. Чоксум, солагай талазында Г. Антипина, оң талазында Ю. Табуев.

Улуг-Хем районнуң спортчуларында

Чоокта чаа Улуг-Хем районнуң күш-культуржуларының кышкы маргылдаазы болуп эрткен. Хөрөөжен хаакчыларның 5 километрге маргылдаазынга бирги черни В. Труп ээлээн, оон шагы — 23,42 минута. Ийиги болгаш үшкү черлерни Комбуй угбалышкылар ээлээннер.

Эр улустуң 15 километрге Болдырев бирги черни ээлээн, ийиги черде — Монгар-оол. Оолдарның 30 километрге маргылдаазынга бирги черни Б. Кендеп ээлээн.

Командалар талазы-биле 10 километр черге оолдарның маргылдаазынга бирги черни Шагаан-Арыг хоорайның, ийиги черни № 2 школаның болгаш үшкү черни Жданов аттыг колхозтуң командалары тус-тузунда ээлегилээннер.

Команда талазы-биле хөрөөженнерниң 5 километрге маргылдаазынга бирги черни хоорайның командазы алган.

С. ТЕЛГЕР-ООЛ.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 3—62, редакторнуң оралакчызының, иштики информация киллизиниң 3—88, харыысалгалыг секретарының, культура болгаш амыдырал киллизиниң база бухгалтериянның 4—98, партийжи амыдырал, пропаганда, үлетпүр болгаш транспорт, көдээ ажыл-агый киллистериниң 3—68, чагаа киллизиниң 3—65.

ТС—00632. Культура эргелелиниң типографиязы.